

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Gržonič

Širitev Evropske unije na Zahodni Balkan: primer Republike Srbije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Grižonič

Mentorica:izr. prof. dr. Ana Bojinović Fenko

Širitev Evropske unije na Zahodni Balkan: primer Republike Srbije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Zahvaljujem se vsem prijateljem in družini, ki so mi ob pisanju magistrske naloge stali ob strani. Hvala tudi mentorici izr. prof. dr. Ani Bojinović Fenko za vse napotke in potrpežljivost.

Širitev Evropske unije na Zahodni Balkan: Primer Republike Srbije

Širitev Evropske unije je ena glavnih tem pogovorov med državami članicami Evropske unije vse od prve širitve leta 1973 naprej. Do sedaj je prišlo do sedmih širitev. Leta 2003 je Evropska unija na zasedanju Evropskega sveta v Tesselonikih izrazila podporo za širitev Evropske unije na države Zahodnega Balkana. Kot prvi državi je to uspelo Hrvaški leta 2013. Priključitvi k Evropski uniji sta v tem trenutku najbližje Srbija in Črna Gora. V svoji magistrski nalogi se bom osredotočil na širitev Evropske unije na Zahodni Balkan. Kot državo preučevanja sem si izbral Srbijo saj se mi je zaradi kompleksnosti svojih širitvenih pogajanj in kriterijev zdela še najbolj primerna. V študiji primera se bom osredotočil na to kako je Srbija izpolnjevala izbrane kriterije skozi leta in sicer od leta 2005 ko so se začela pogajanja za podpis Stabilizacijsko pridružitvenega sporazuma do leta 2016, ko je bilo izdano zadnje poročilo o napredku Srbije s strani Evropske komisije. Kot kriterije sem si izbral ustavo, delovanje vlade, delovanje parlamenta, delovanje javne uprave, civilni nadzor nad varnostnimi silami, delovanje sodstva, boj proti korupciji in boj proti organiziranemu kriminalu. Le ti so del političnih kriterijev in sicer spadajo pod demokracijo in vladavino prava. Poleg političnih sem si izbral tudi dva dodatna kriterija ki sta značilna za Srbijo in sicer sodelovanje z Mednarodnim kazenski sodiščem za vojne zločine na področju nekdanje Jugoslavije in reševanje Kosovskega vprašanja.

Ključne besede: Evropska unija, Širitvena politika, Zahodni Balkan, Srbija, Širitev Evropske unije, politični kriteriji, ICTY, Odnosi Srbija – Kosovo

Enlargement of the EU into the Western Balkans: Case study of the Republic of Serbia

The enlargement of the European Union has been one of the most important topics of discussion amongst European Union member states since the first expansion in 1973, since then the European Union has enlarged seven times. In 2003, the European Council made it clear in Thessaloniki that a European Union enlargement into Western Balkan states is possible. Since 2003, only one Western Balkan state, Croatia in 2013, has joined the European Union. However, at the time of writing, both Serbia and Montenegro are close to accession. This master thesis focuses on the enlargement of the European Union into the Western Balkans, specifically the Republic of Serbia. This case study will focus on the fulfilment of specific criteria from the start of accession negotiations for the Stabilisation and Association Agreement in 2005 and the latest progress report for Serbia in 2016. The first chosen criteria are political: the constitution, parliament operations, government operations, the public administration, the civil control of the security forces, judicial system operations and the prevention of corruption and organised crime. These are all aspects of political criteria, namely democracy and rule of law. The other additional criteria that are analysed in this paper have been given only to Serbia; Relations between Serbia and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the Resolution of Kosovo.

Key words: European Union, Enlargement policy, Western Balkans, European Union Enlargement, political criteria, ICTY, Relations Serbia – Kosovo

Kazalo:

1	Uvod.....	8
1.1	Predmet proučevanja in cilji naloge	9
1.2	Raziskovalno vprašanje in hipoteze	10
1.3	Izbrani politični kriteriji in kriterija dodatnega pogojevanja.....	10
1.4	Metode preučevanja.....	11
	Analiza primarnih in sekundarnih virov:.....	11
	Študija primera:	11
	Primerjalna analiza:	12
1.5	Struktura naloge	12
2	Konceptualni okvir; razumevanje pristopnega procesa v okviru širitvene politike Evropske unije	13
2.1	Razvoj širitvene politike Evropske unije	13
2.2	Pogoji za članstvo v Evropski uniji.....	17
	2.2.1 Koebenhavnski kriteriji	18
	2.2.2 Dodatno pogojevanje	19
2.3	Pristopni proces.....	20
	2.3.1 Prošnja za članstvo.....	20
	2.3.2 Pristopna pogajanja	21
	2.3.3 Ratifikacija	22
3	Zgodovina odnosov med Evropsko unijo in Zahodnim Balkanom	23
3.1	Razpad Jugoslavije	23
3.2	Konflikti v 90. letih 20. stoletja	26
3.3	Srečanje na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Zagrebu novembra leta 2000.....	31
3.4	Srečanje na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Tesselonikih junija leta 2003.....	31
3.5	Berlinski proces.....	32
	3.5.1 Konferenca v Berlinu leta 2014.....	33
	3.5.2 Konferenca na Dunaju leta 2015	34
	3.5.3 Konferenca v Parizu leta 2016.....	35
	3.5.4 Konferenca v Trstu leta 2017.....	35
3.6	Proces Brdo-Brioni.....	36
3.7	Pristopni proces Srbije k Evropski uniji	37

3.8	Politično pogojevanje EU Srbiji do leta 2005	40
4	Izpolnjevanje političnih kriterijev in dodatnih pogojev za vstop Republike Srbije v Evropsko unijo.....	41
4.1	Demokracija in vladavina prava	41
4.1.1	Ustava.....	41
4.1.2	Parlament	42
4.1.3	Vlada	43
4.1.4	Javna uprava.....	43
4.1.5	Civilni nadzor nad varnostnimi silami	44
4.1.6	Sodni sistem	45
4.1.7	Protikorupcijska politika.....	46
4.1.8	Boj proti organiziranemu kriminalu in terorizmu	48
4.2	Sodelovanje z Mednarodnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije ..	49
4.3	Reševanje kosovskega vprašanja	51
5	Sklepna analiza.....	55
6	Viri in literatura.....	61

Seznam tabel:

Tabela 1.1:	Časovnica dosedanjih širitev Evropske gospodarske skupnosti in Evropske unije.....	16
Tabela 1.2:	Časovnica napredka širitve Evropske unije na Zahodni Balkan	17
Tabela 3.1:	Kraj in leto konferenc Berlinskega procesa.....	33

Seznam kratic:

BIH	Bosna in Hercegovina
CARDS	Community assistance for reconstruction, development and stabilisation
ČG	Črna Gora
ICTY	International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
EU	Evropska unija
EULEX	European Union Rule of Law Mission in Kosovo
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EK	Evropska komisija
EP	Evropski parlament
ES	Evropski svet
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OZN	Organizacija združenih narodov
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies)
SAA	Stabilization and Association Agreement
SEU	Svet Evropske unije
SFRJ	Socialistična Federativna Republika Jugoslavija
SZVP	Skupna zunanja in varnostna politika
UNMIK	United Nations Mission in Kosovo
VB	Velika Britanija
ZB	Zahodni Balkan
ZDA	Združene Države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija

1 Uvod

Širitvena politika je ena od politik, o kateri se vse od nastanka Evropske unije (EU) leta 1951 veliko govori. S članstvom v EU država ne dobi samo obveznosti do EU, ampak ji EU s svojimi politikami pomaga pri razvoju. Zelo pozitivna stvar pri širitveni politiki je predvsem enotni trg, ki novi državi članici prinese gospodarsko rast, višji življenjski standard in nižje cene (Evropska komisija 2015b, 2).

Do sedaj je prišlo že do sedem širitev (1973, 1981, 1986, 1994, 2004, 2007 in 2013) ter se je število članic s šestih ustanovitvenih držav (Belgija, Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska in Luksemburg) povečalo na 28 držav članic. Glavni cilj širitvene politike EU je od samega začetka vzpodbujanje demokracije in temeljnih svoboščin, pravne države in enotnega trga (Evropska komisija 2015b, 2). Potem ko so se leta 1973 pridružile Danska, Irska in Združeno kraljestvo, je v 80. letih sledila širitev na jug (Grčija (1981) ter Španija in Portugalska (1986)) in sever (Avstrija, Finska in Švedska (1994)). V letu 2004 je prišlo do tako imenovane »big bang« širitve, ko se je EU pridružilo 10 novih članic (Ciper, Malta, Slovenija, Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška, Litva, Latvija in Estonija).

EU se je na Zahodni Balkan (ZB)¹ usmerila proti koncu 90. let. Sprva je na območju Zahodnega Balkana izvajala različne oblike finančne pomoči za pomoč pri ponovni rekonstrukciji držav po tem, ko so se na tem območju leta 1992 začele vojne, na vrhu Evropskega sveta (ES) v Solunu leta 2003 pa se je omenila možnost širitve EU na ZB. Ko sta se zgodili velika širitev leta 2004 ter priključitev Bolgarije in Romunije leta 2007, je nastopil čas širitve na ZB, prva izmed držav ZB, ki se je priključila, je bila Hrvaška leta 2013. Po tem ko sta se Slovenija in Hrvaška priključili EU sta postali glavna lobija za priključitev ostalih držav ZB k EU (Keil in Stahl 2014, 4).

Po padcu Berlinskega zidu je za članstvo v EU zaprosilo večje število držav, zaradi česar se je EU odločila, da bo prvič vpeljala kriterije za članstvo. Imenujemo jih koebenhavski kriteriji, saj so bili sprejeti na vrhu ES v Koebenhavnu leta 1993. Poleg koebenhavskih kriterijev se je

¹ Zahodni Balkan je pojem, ki se je začel uporabljati leta 1998 na srečanju Evropskega sveta na Dunaju. Sprva se je zdel skupimi »The club of Three« izraz neprimeren, vendar ga je EU še naprej uporabljala. Pod Zahodni Balkan spadajo Hrvaška, Bosna in Hercegovina (BIH), Srbija, Črna gora, Makedonija in Albanija (Bojinović Fenko 2004, 24–25).

za države ZB vpeljalo dodatne pogoje, ki bi prinesli večjo stabilnost regije. Kriterije bom podrobneje predstavil v drugem poglavju, kjer se bom posvetil celotnemu pristopnemu procesu priključevanja k EU.

1.1 Predmet proučevanja in cilji naloge

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, je širitev ena od glavnih tem pogovorov že od ustanovitve EU. Po padcu Berlinskega zidu je EU vpeljala kriterije za članstvo. Sprejeti so bili na vrhu ES v Kopenhavnu leta 1993 (Rezler 2011, 392–395). Kopenhavnski kriteriji so veljali za širitev leta 2004 in 2008. Potem ko se je EU odločila za širitev na ZB, je sprejela, da se mora pred začetkom pristopnih pogajanj podpisati pridružitveni sporazum (*Stabilization and Association Agreement – SAA*). Pod SAA spadajo tudi dodatni pogoji, ki so določeni s strani Evropske komisije (EK).

Pri širitveni politiki je vsaka država obravnavana posebej in ne kot sklop držav, enako je tudi pri izpolnjevanju kriterijev. To velja za države ZB, ni pa veljalo tako zelo za države Big Bang širitve (Shimmelfennig in Sedelmeier 2005, 5). Nekatere države že od začetka pogajanj o podpisu SAA zelo dobro izpolnjujejo nekatere kopenhavnske kriterije, medtem ko je izpolnjevanje pri nekaterih državah zelo slabo in morajo narediti veliko, da izpolnijo različne politične kriterije, ki so dani s strani EU (Shimmelfennig in Sedelmeier 2005, 22).

Predmet preučevanja v moji magistrski nalogi je izpolnjevanje kriterijev za članstvo, ki so državam postavljeni s strani EK.

Poglavitni cilj magistrskega dela je prikaz izpolnjevanja nekaterih izmed političnih kriterijev ter kriterija sodelovanja z Mednarodnim kazenskim sodiščem za vojne zločine na področju nekdanje Jugoslavije (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – ICTY*) in kriterija rešitve kosovskega vprašanja, ki spadata pod dodatno pogojevanje. Prikazati želim predvsem, kaj je Srbija na teh področjih med letoma 2005 in 2016 storila in kaj bi se moralo v prihodnje še urediti. Drugi cilj moje naloge je preko analize izpolnjevanja kriterijev in mnenj različnih institucij EU prikazati, kako se je EU odzvala na izpolnjevanje oziroma neizpolnjevanje izbranih kriterijev za članstvo.

Magistrsko delo je relevantno predvsem zaradi tega, ker je Srbija poleg Črne gore in Turčije ena od treh držav kandidat, ki so najbližje članstvu v EU.

1.2 Raziskovalno vprašanje in hipoteze

Raziskovalno vprašanje, s katerim se bom v svojem magistrskem delu ukvarjal, je:

Ali je Srbija od začetka pogajanj z Evropsko unijo o SAA leta 2005 in v nadaljevanju pristopnih pogajanj naredila večji napredek pri izpolnjevanju političnih kriterijev ali dodatnega pogojevanja?

Poleg raziskovalnega vprašanja sem si zastavil tudi naslednji hipotezi:

H1: Največji napredek Srbije je bil pri izpolnjevanju dodatnih pogojev, saj so le-ti ključnega pomena pri podpisu SAA, ki je predpogoj za začetek pristopnih pogajanj.

H2: Pri političnih kriterijih je bil storjen manjši napredek glede na to, da se lahko le-ti izpolnijo do konca pristopnih pogajanj.

1.3 Izbrani politični kriteriji in kriterija dodatnega pogojevanja

Politični kriteriji:

- ustava,
- delovanje vlade,
- delovanje parlamenta,
- javna uprava,
- civilni nadzor nad varnostnimi silami,
- delovanje sodstva,
- boj proti korupciji,
- boj proti organiziranemu kriminalu.

Dodatna pogoja:

- sodelovanje z ICTY
- reševanje kosovskega vprašanja.

Zaradi obširnosti naloge sem se skupaj z mentorico izr. prof. Ano Bojinović Fenko odločil, da se bom v analizi osredtočil na prej omenjene kriterije. Za politične kriterije sem se odločil saj menim da so le ti za razvoj držav ZB zelo pomembni. Pri političnih kriterijih sem se osredtočil samo na kriterije ki spadajo pod demokracijo in vladavino prava. Medtem ko sem izmed dodatnih pogojev ki so jih postavili Srbiji izbral kriterija ki sta najbolj medijsko izpostavljena in imata ključno vlogo pri priključevanju Srbije.

1.4 Metode preučevanja

Pri pisanju magistrske naloge si bom pomagal z različnimi metodami proučevanja. Metode, ki jih bom uporabil tako v teoretičnem delu naloge kot tudi pri empirični analizi izpolnjevanja kriterijev, so analiza primarnih in sekundarnih virov ter študija primera.

Analiza primarnih in sekundarnih virov:

Pri pisanju magistrske naloge se bom opiral tako na primarne kot sekundarne vire. Sekundarni viri mi bodo pomagali predvsem pri teoretičnem delu naloge in pri razlaganju pojmov, medtem ko mi bodo primarni viri pomagali pri empirični longitudinalni analizi izpolnjevanja kriterijev. Preko informacij, pridobljenih iz primarnih virov, bom skozi leta primerjal napredek izbrane države pri izpolnjevanju političnih kriterijev in dodatnega pogojevanja.

Študija primera:

Študija primera se bo osredotočila na izbrano državo kandidatko za članstvo v EU, tj. Srbijo, in sicer na njeno izpolnjevanje političnih kriterijev za članstvo ter dodatnega pogojevanja, naloženega s strani EK preko SAA. Pri političnih kriterijih se bom osredtočil na demokracijo in vladavino prava, in sicer na tiste kriterije, ki jih EK v svojih poročilih o napredku obravnava pod demokracijo in vladavino prava. Dodatna pogoja, določena v SAA, na katera se bom osredtočil, sta odnos Srbije z ICTY in reševanje kosovskega vprašanja. V okviru študije primera bom uporabil predvsem analizo in interpretacijo primarnih virov (poročil EK o napredku in zaključke Sveta Evropske unije (SEU)).

Primerjalna analiza:

Primerjalna analiza mi bo v pomoč pri primerjanju napredka pri srbskem izpolnjevanju političnih kriterijev in dodatnih pogojev skozi leta. Osredotočil sem se na obdobje med letoma 2005 (začetek pogajanj o SAA) in 2016 (zadnje izdano poročilo EK o napredku Srbije). Primerjal bom izpolnjevanje prej omenjenih političnih kriterijev in kriterijev dodatnega pogojevanja.

1.5 Struktura naloge

Magistrska naloga je razdeljena na pet poglavij. V drugem poglavju se bom ukvarjal predvsem z zgodovinskim pregledom širitvene politike EU in obrazložitvijo pristopnega procesa EU. Tretje poglavje bo namenjeno zgodovinskemu pregledu odnosov med Srbijo in EU ter različnih kontekstov razvoja odnosa med akterjema. V četrtem poglavju bom opravil longitudinalno analizo izpolnjevanja izbranih kopenhavskih političnih kriterijev in dveh dodatnih pogojev za članstvo, ki so bili določeni s strani EU. V petem poglavju bom predstavil rezultate empirične analize ter izpeljal zaključke.

2 Konceptualni okvir; razumevanje pristopnega procesa v okviru širitvene politike Evropske unije

Prvi del tega poglavja je namenjen razvoju širitvene politike preko različnih mejnikov. Ti mejniki so politične težave na začetku 50. let, padec Berlinskega zidu in širitev *big bang* (2004). V drugem delu poglavja opišem razvoj pogojev za članstvo v EU in dodatno pogojevanje, ki je bilo vpeljano za države Zahodnega Balkana. V zadnjem delu poglavja predstavim vse faze pristopnega procesa, ki sem jih za boljši pregled strnil v dve tabeli. V prvi tabeli (Tabela 1.1) so vse države, ki so se pridružile EU in niso del Zahodnega Balkana, v drugi tabeli (Tabela 1.2) pa so navedene države Zahodnega Balkana, ki so se pridružile EU ali pa so še v pristopnem procesu.

2.1 Razvoj širitvene politike Evropske unije

Širitvena politika se je razvijala od začetka evropske integracije in se še vedno razvija. Barnes in Barnes (2010, 419–423) trdita, da je širitvena politika najmočnejše orožje zunanje politike EU. Od samega začetka integracijskega procesa leta 1950 je bila ideja o širitvi že prisotna. Do le-te je prišlo po ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (EGS) in Evropske skupnosti za jedrsko energijo (Laursen 2013, 23).

Do prve širitve je prišlo leta 1973, ko so se pridružile države Združeno kraljestvo, Danska in Irska. Do le-te bi lahko prišlo tudi prej, vendar se je priključitvi Združenega kraljestva zelo upiral takratni francoski predsednik Charles de Gaulle. Slednji je priključitev Združenega kraljestva zavrnil dvakrat, in sicer leta 1963 in 1967. Charles de Gaulle je menil, da se želi Združeno kraljestvo priključiti EU zato, da upočasni integracijski proces Unije. Bal se je tudi, da bi se Združeno kraljestvo s priključitvijo uprlo vladanju Francije, ki je imela takrat v EU največjo moč. De Gaulle je menil tudi, da je Velika Britanija (VB) preveč povezana z Združenimi državami Amerike (ZDA) in bi se zaradi tega lahko zelo povečal vpliv ZDA na EGS (Glenn 2003, 213). Odnos do širitve na Združeno kraljestvo se je spremenil z odhodom Charlesa de Gaulla in prihodom njegovega naslednika Georges-a Pompidouja (Landaburu 2003, 18). Širitev na Združeno kraljestvo, Irsko in Dansko je bila potrjena na srečanju v Haagu konec 60. let 20. stoletja (Laursen 2013, 19). V Tabeli 1.1 je pri prošnji za članstvo pri teh državah dodana zvezdica, prav zaradi prej opisanih težav s pristopom Združenega kraljestva. Združeno kraljestvo, Danska in Irska so prošnjo za članstvo oddale 11. 5. 1967, k

EGS pa so se priključile 1. 1. 1973. Med državami, ki so se že na začetku želele priključiti EU, je bila tudi Norveška, vendar je ta priključitev k EU zavrnila z referendumom med svojimi prebivalci. Prvič je to storila 25. 9. 1972 (53,5 % proti in 46,5 % za priključitev). Norveška je ponovno preverila javno mnenje glede članstva v EU leta 1994, vendar so norveški državljani to idejo tudi takrat na referendumu zavrnilo (52,2 % proti in 47,8 % za priključitev) (Glenn 2003, 216).

Do druge in tretje širitve EU je prišlo v 80. letih 20. stoletja. Najprej se je leta 1981 pridružila Grčija, leta 1986 pa sta se Grčiji pridružili še Španija in Portugalska. Rečeno je bilo, da se bodo te države pridružile EU skupaj, vendar zaradi svojih avtoritarnih režimov Španija in Portugalska tega leta 1981 nista bili sposobni. S širitvijo je želela EU stabilizirati te države, potem ko so se rešile svojih nekdanjih avtoritativnih režimov. Politiki takratnih držav članic EU se niso preveč strinjali s širitvijo na te države, saj so menili, da bi lahko širitev na te države prinesla ekonomsko nestabilnost v EU. Skeptični so bili tudi glede tega, da lahko te države zaradi svoje slabše razvitosti izpolnjujejo obveznosti in dolžnosti, ki se pojavijo s širitvijo (Glenn 2003, 211–215).

Do velikega preobrata pri širitveni politiki je prišlo s padcem Berlinskega zidu leta 1989. Kot sta zapisala v svojem poglavju Ian in Pamela Barnes (Barnes in Barnes 2010, 423), so meje EU do leta 1989 ostajale fiksne in se niso spreminjale, od takrat naprej pa je postala širitev EU ena glavnih tem pogovorov. S padcem Berlinskega zidu je nastalo veliko število novih držav, ki so si kot glavna cilja zadale včlanitev v zvezo NATO (North Atlantic Treaty Organization – NATO) in priključitev EU. Nekateri avtorji menijo tudi, da EU ni bila dobro pripravljena na to, da se želijo te države priključiti EU (Barnes in Barnes 2010, 24). EU je tem državam takoj ponudila finančno pomoč preko programa PHARE. Odgovor EU na prošnje novo nastalih držav za članstvo je bila ustanovitev kopenhavskih kriterijev leta 1993. Večina politikov v državah EU je menilo, da se te države ne bodo tako hitro priključile EU, ampak bodo za to potrebovale več časa. Države Srednje in Vzhodne Evrope² so se EU zelo približale s tem, da so se odcepile od svojih nekdanjih komunističnih režimov. Politične in ekonomske reforme v teh državah so bile storjene v kratkem času. Nekdanje partnerske sporazume z državami so zamenjali evropski sporazumi, ki so predstavljali velik korak k priključitvi EU (Christoffersen 2007, 24–33). Na priključitev nekaterih nekdanjih

² Med države Srednje in Vzhodne Evrope štejemo: Estonijo, Latvijo, Litvo, Poljsko, Češko, Slovenijo, Slovaško, Madžarsko, Hrvaško, BiH, Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ), Albanijo, Makedonijo, Romunijo in Bolgarijo (Bretherton in Vogler 1999, 142).

komunističnih držav smo morali čakati do leta 2004, so se pa v 90. letih v okviru četrte širitve priključile države, ki so bile del evropske ekonomske skupnosti, in sicer Avstrija, Finska in Švedska.

Leta 2004 je prišlo do največje širitve v zgodovini EU. Število članic se je povečalo za dve tretjini, in sicer se je število članic povečalo s 15 na 25 članic. Nekateri avtorji menijo, da je EU s to širitvijo izpolnila svoj glavni cilj, ki je bil širjenje demokracije po Evropi (Evropska komisija 2015b, 2). Širitev leta 2004 imenujemo tudi *big bang* širitev. Proces širitve na te države pa je bil zelo dolg v primerjavi z drugimi širitvami, saj so morale države preko veliko ekonomskih in političnih reform. Če pogledamo časovnico dosedanjih širitev EU (Tabela 1.1), lahko za primer na eni strani damo Finsko, ki je za prehod od prošnje za članstvo do priključitve potrebovala dve leti in deset mesecev, Slovenija pa je za isti proces potrebovala nekaj manj kot osem let in enajst mesecev.

Tabela 1.1: Časovnica dosedanjih širitev Evropske gospodarske skupnosti in Evropske unije

Država	Prošnja za članstvo	Mnenje komisije	Začetek pogajanj	Zaključek pogajanj	Pristop k EU
Danska	11. 5. 1967	29. 9. 1967	30. 6. 1970	22. 1. 1972	1. 1. 1973
Irska	11. 5. 1967	29. 9. 1967	30. 6. 1970	22. 1. 1973	1. 1. 1973
Združeno kraljestvo	11. 5. 1967 ³	29. 9. 1967	30. 6. 1970	22. 1. 1972	1. 1. 1973
Grčija	12. 6. 1975	29. 1. 1976	27. 7. 1976	28. 5. 1979	1. 1. 1981
Portugalska	28. 3. 1977	18. 5. 1978	17. 10. 1978	12. 6. 1985	1. 1. 1986
Španija	28. 7. 1977	29. 11. 1978	5. 2. 1979	12. 6. 1985	1. 1. 1985
Avstrija	17. 7. 1989	1. 8. 1991	1. 2. 1993	30. 3. 1994	1. 1. 1995
Švedska	1. 7. 1991	31. 7. 1992	1. 2. 1993	30. 3. 1994	1. 1. 1995
Finska	18. 3. 1992	4. 11. 1992	1. 2. 1993	30. 3. 1994	1. 1. 1995
Ciper	3. 7. 1990	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Malta	16. 7. 1990	16. 7. 1997	15. 1. 2000	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Madžarska	31. 3. 1994	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Poljska	5. 4. 1994	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Slovaška	27. 6. 1995	16. 7. 1997	15. 1. 2000	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Latvija	13. 10. 1995	16. 7. 1997	15. 1. 2000	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Estonija	24. 11. 1995	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Litva	8. 12. 1995	16. 7. 1997	15. 1. 2000	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Češka	17. 1. 1996	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Slovenija	10. 6. 1996	16. 7. 1997	30. 3. 1998	13. 12. 2002	1. 5. 2004
Romunija	22. 6. 1995	16. 7. 1997	15. 1. 2000	17. 12. 2004	1. 1. 2007
Bolgarija	14. 12. 1995	16. 7. 1997	15. 1. 2000	17. 12. 2004	1. 1. 2007

Vir: Evropska komisija: Zgodovina Evropske unije (2017).

Večina držav, ki sedaj spada pod kategorijo potencialnih kandidatk in držav kandidatk, prihaja z ZB. Pri širitvi na ZB je bila vpeljana novost, to je podpis stabilizacijsko-

³ Danska, Irska in Združeno kraljestvo so za članstvo v Evropski uniji zaprosile že leta 1963, vendar so bile zavrnjene s strani takratnega francoskega predsednika vlade Charlesa de Gaulla.

pridružitvenega sporazuma kot predpogoj za oddajo prošnje za članstvo v EU. Kot je vidno v Tabeli 1.2, je napredek pri priključitvi k EU med državami Zahodnega Balkana zelo različen. Kljub temu da se je vsem državam istočasno postavila možnost priključitve k EU, in sicer na vrhu Evropskega sveta v Solunu leta 2002, se je v 14 letih od takrat samo Hrvaška uspela priključiti EU. Od ostalih držav sta v tem trenutku najbližje Srbija in Črna gora. Črna gora je začela pogajanja 29. 6. 2012 in je v skoraj štirih letih začasno zaprla nekaj poglavij, na drugi strani pa imamo Srbijo, ki je svoje prvo poglavje odprla komaj 14. 12. 2015. Če primerjamo časovni razpon, ki ga je Hrvaška kot edina država Zahodnega Balkana potrebovala za priključitev k EU, s prejšnjimi širitvami, lahko opazimo, da je Hrvaška potrebovala dvanajst let in osem mesecev, Malta pa je za isti proces, vendar brez stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma, potrebovala trinajst let in deset mesecev.

Tabela 1.2: Časovnica napredka širitve Evropske unije na Zahodni Balkan

Država	Začetek pogajanj o SAA	Zaključek pogajanj o SAA	Prošnja za članstvo	Mnenje komisije	Začetek pogajanj	Zaključek pogajanj	Pristop k EU
Hrvaška	24. 11. 2000	29. 10. 2001	21. 2. 2003	1. 4. 2004	12. 6. 2005	30. 6. 2011	1. 7. 2013
Albanija	31. 3. 2003	12. 6. 2006	23. 4. 2009	9. 11. 2010			
Bosna in Hercegovina	25. 11. 2005	16. 6. 2008	15. 2. 2016				
Črna gora	10. 10. 2005	15. 10. 2007	15. 12. 2008	9. 11. 2010	29. 6. 2012		
Kosovo	28. 10. 2013	27. 10. 2015					
Makedonija	5. 4. 2000	9. 4. 2001	22. 3. 2004	9. 11. 2005			
Srbija	10. 10. 2005*	29. 4. 2008	31. 1. 2011	28. 6. 2013	14. 12. 2015		

Vir: Evropska komisija: Zgodovina Evropske unije (2017).

2.2 Pogoji za članstvo v Evropski uniji

Pristopna pogajanja so bila prisotna že ob prvih širitvah leta 1973, niso pa bila tako dobro strukturirana, kot so sedaj. Proces sprejemanja novih članic je bil takrat zelo preprost, pogajanja za pristop pa so potekala brez določene strukture (Barnes in Barnes 2010, 423–429,

Bretherton in Vogler 1999, 139). Sklicevalo se je na Pogodbo o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti,⁴ in sicer na 237. člen:

Vsaka evropska država lahko zaprosi za članstvo v Skupnosti. Prošnjo naslovi na Svet, ki po prejemu mnenja Komisije o tem odloča soglasno. Pogoji sprejema in prilagoditve te pogodbe, ki so potrebne zaradi sprejema, so predmet sporazuma med državami članicami in državo prosilko. Ta sporazum se predloži v ratifikacijo vsem državam pogodbenicam v skladu z njihovimi ustavnimi pravili.

Glede na ta člen lahko vsaka država zaprosi za članstvo, potrebno je samo spoštovanje načel demokracije ter svobode človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Po padcu Berlinskega zidu se je pričakoval velik naval prošenj za članstvo, zaradi česar so sprejeli nov princip za sprejemanje novih članic. Želeli so bolj detajlno določiti, kaj se od potencialnih kandidatk pričakuje. Pri kriteriju evropskosti pa se pojavlja veliko vprašanje, in sicer je bila prošnja Maroka leta 1987 zavrnjena, ker ni del Evrope, po drugi strani pa je bila prošnja Turčije leta 1989 potrjena, vendar je EK v svojem poročilu omenila, da začetek pogajanj ni možen zaradi slabih odnosov Turčije s Ciprom in Grčijo, kasneje pa je bila prošnja potrjena s strani Evropskega parlamenta (EP), in sicer leta 1997 (Laursen 2013, 23).

2.2.1 Koebenhavnski kriteriji

Na vrhu Evropskega sveta (ES) v Kopenhagnu leta 1993 so sprejeli t. i. koebenhavnske kriterije za članstvo v EU (Barnes in Barnes 2010, 423–429). Slednji so še vedno v veljavi. Koebenhavnski kriteriji za članstvo so trije (prav tam):

- politični: stabilne institucije, ki jamčijo demokratičnost, vladavino prava, varovanje človekovih pravic in zaščito manjšin;
- ekonomski: ima delujoč ekonomski trg, ki je sposoben biti kos konkurenčnim pritiskom članstva, in je sposobna sprejeti odgovornosti politične, ekonomske in monetarne unije;
- pravni: države imajo dovolj pravne in administrativne kapacitete za sprejem *acquisa*.

Vsi ti kriteriji so bili ponovno zapisani na zasedanju vrha ES v Madridu leta 1995. V Madridu so tem kriterijem dodali še enega, in sicer so poudarili, da je pomembno, da država

⁴ Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – *Treaty establishing the European Economic Community*, podpisana v Rimu 25. 3. 1957, s strani Francije, Italije, Nemčije, Belgije, Luxemburga in Nizozemske, v veljavo stopila 1. 1. 1958.

kandidatka izboljša administrativne kapacitete, zato da naredi dovolj dobre pogoje za postopno in ubrano integracijo (t. i. administrativni kriterij).

2.2.2 Dodatno pogojevanje

Pri državah ZB obstajajo nekatere posebnosti pri pristopnem procesu, ki so bile vpeljane zaradi nestabilnosti regije. Novost je stabilizacijsko-pridružitveni sporazum med EU in potencialno kandidatko, ki mora biti podpisan pred začetkom pristopnih pogajanj. Slednji daje oris meril, ki se morajo doseči, če želi postati država članica EU. Pri stabilizacijsko-pridružitvenem sporazumu je potrebno dokazati predvsem to, da je država politično in ekonomsko pripravljena za članstvo v EU. EU državam ZB prek stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma nalaga dodatne pogoje za članstvo, med katere lahko štejemo (Bojinović Fenko in Urlič 2015, 110):

- dobre medsosedske odnose,
- regionalno sodelovanje,
- sodelovanje z ICTY
- rešitev kosovskega vprašanja.

Če države ne izpolnjujejo teh kriterijev, so sankcionirane s strani EU, kar se lahko opazi na primeru Srbije iz leta 2005. Leta 2005 so bila pogajanja za stabilizacijsko-pridružitveni sporazum s Srbijo ustavljena, ker le-ta ni dobro sodelovala z mednarodnim sodiščem za vojne zločine in sta kljub opozorilom Evropskega sveta dva največja krivca za vojne zločine še vedno ostajala na prosti. Ko je Srbija kasneje z akcijami in lovom za ostalimi vojnimi zločinci dokazala, da želi narediti napredek na tem področju, so bila pogajanja ponovno odprta (Poročilo o napredku Srbije 2006, 16). EK lahko prek stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma oceni, kako je potencialna država kandidatka pripravljena na prehod na državo kandidatko (Barnes in Barnes 2010, 423–429). Na območju ZB EK pridobiva informacije tudi s strani ostalih institucij. Omeniti je potrebno: Svet Evrope (varovanje manjšin), ICTY (povojna sprava), Urad Visokega komisariata Združenih narodov za begunce (pravice državljanov in vračanje beguncev) in Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo (povojna sprava in regijsko sodelovanje) (Bojinović Fenko in Urlič 2015, 110).

V literaturi se o pristopnem procesu EU na območju ZB najdejo tudi nekateri avtorji, ki so kritični do delovanja EU na tem območju. Frank Schimmelfennig in Ulrich Sedelmeier omenjata, da večina kritikov evropeizacije meni, da je vpliv EU na države ZB preveč prodoren. Pogojevanje EU v teh državah je lahko zelo obsežno, ni pa nujno, da bo delovalo v vseh državah ZB (Schimmelfennig in Sedelmeier 2005, 2). Druga zadeva, na katero se opirajo kritiki pogojevanja EU, je ta, da je lahko dodatno politično pogojevanje na območju ZB videno kot nelegitimno, saj ti politični pogoji niso omenjeni v pravnem redu EU (Schimmelfennig in Sedelmeier 2005, 18).

Zaradi velike obširnosti vseh kriterijev sem se odločil, da se bom v longitudinalni analizi usmeril samo na tiste kriterije, ki se mi zdijo najbolj pomembni. Uporabljeni kriteriji so tudi največkrat omenjeni kot problematični, tako v poročilih EK kot tudi s strani kritičnih medijev v državi in regiji. Od političnih kriterijev sem vzela samo kriterije vladavine prava in dobro delujočih institucij. K tem sem dodal še dva kriterija, ki spadata med dodatno pogojevanje, in sicer sodelovanje Srbije z ICTY ter rešitev kosovskega vprašanja oziroma normalizacijo odnosov med Srbijo in Kosovom.

2.3 Pristopni proces

Pristopni proces je proces, preko katerega mora vsaka država, ki se želi pridružiti EU. Pristopna pogajanja lahko razdelimo na več stopenj, od začetne prošnje za članstvo, preko pogajanj, le-ta pa pripeljejo do pristopne pogodbe, ki mora biti ratificirana s strani vseh članic EU, države kandidatke in Evropskega parlamenta (EP).

2.3.1 Prošnja za članstvo

Prošnja za članstvo je oddana s strani potencialne države kandidatke in je naslovljena na ES (Barnes in Barnes 2010, 423–429). ES prosi EK, da poda svoje mnenje o tem, ali država izpolnjuje pogoje, ki so določeni v 49. členu Pogodbe o Evropski uniji,⁵ ki se glasi:

Vsaka evropska država, ki spoštuje vrednote iz člena 2 in si prizadeva za njihovo spodbujanje, lahko zaprosi za članstvo v Uniji. O tej prošnji se obvestijo Evropski parlament in nacionalni parlamenti. Država prosilka naslovi prošnjo na Svet, ki o tem odloča soglasno po posvetovanju s Komisijo in po odobritvi Evropskega parlamenta, ki odloča z večino svojih članov. Upoštevajo se merila za pristop, o katerih se je dogovoril Evropski svet.

⁵ Pogodba o Evropski uniji – *Treaty on European Union*, kot jo spreminja Lizbonska pogodba, podpisana v Lizboni 13. 12. 2007, v veljavo je vstopila 1. 12. 2009.

Pogoji sprejema in prilagoditve temeljnih pogodb Unije, ki so potrebne zaradi sprejema, so predmet sporazuma med državami članicami in državo prosilko. Ta sporazum se predloži v ratifikacijo vsem državam pogodbenicam v skladu z njihovimi ustavnimi pravili.

Ko je prošnja za članstvo sprejeta s strani ES in EK poda svoje mnenje, ES določi, kdaj se bodo začela pogajanja s potencialno kandidatko. Po sprejemu prošnje za članstvo se potencialni kandidatki dodeli naziv 'država kandidatka'. Zadnja ovira pred začetkom pogajanj je soglasno sprejetje pogajalskega okvira s strani ES. Sprejem pogajalskega okvira pripelje do medvladne konference, kar pomeni začetek pogajanj (Barnes in Barnes 2010, 423–429).

2.3.2 Pristopna pogajanja

Pristopna pogajanja so najpomembnejši proces, ki je voden s strani EK, in sicer prek Generalnega direktorata za sosedsko politiko in širitvena pogajanja. Pogajanja so pomembna predvsem za to, da država kandidatka svoj pravni red uskladi s pravnim redom EU. Pogajanja so sedaj razdeljena na 35. poglavij, ki jih mora država kandidatka 'zapreti', medtem ko jih je bilo leta 2004 ob priključitvi Slovenije 31 (Dovžan 2009, 392). Pogajanja za vsako izmed poglavij se odprejo, ko država doseže merila (*benchmark*), ki so določena s strani EU, zaključijo pa se z začasnim zaprtjem poglavja, ko se ugotovi, da je pravni red države kandidatke skladen s pravnim redom EU (Barnes in Barnes 2010, 423–429).

Prvi del pogajanj predstavlja t. i. proces preverjanja (*screening proces*). Na začetku EK pregleda vsakega od poglavij in ga razloži oblastem v državi kandidatki. V drugem delu procesa *screening* države kandidatke EK razložijo svojo zakonodajo. Ko se proces *screening* zaključi, se pogajanja lahko začnejo. Pogajanja zadevajo predvsem časovni prehod na zakonodajo EU in na to, ali država kandidatka bo ali ne bo sprejela zakonodaje EU (Barnes in Barnes 2010, 423–429).

Med pogajanji mora država kandidatka dokazati, da dobro izpolnjuje ekonomske in politične kriterije ter da zna izpolnjevati dolžnosti članstva. Naloga EK je tudi ta, da vsako leto izdaja poročila o napredku držav kandidatk in jih posreduje ES in Evropskemu parlamentu (Barnes in Barnes 2010, 423–429). Poročila o napredku je EK vpeljala leta 1997, prvič pa so bila objavljena leta 1998 (Bojinović Fenko in Urlič 2015, 114).

2.3.3 Ratifikacija

Pristopna pogajanja se zaključijo s podpisom pristopne pogodbe. Le-ta mora biti soglasno sprejeta s strani ES in z absolutno večino Evropskega parlamenta. S podpisom pristopne pogodbe država kandidatka postane država pristopnica. V tem dokumentu so določena tudi t. i. prehodna obdobja. Prehodna obdobja so izjeme, pri katerih ne pride do sprejema pravnega reda EU takoj ob vstopu, ampak v prihodnosti, ob tem, ko se izpolnijo nekateri vnaprej določeni pogoji. Pristopna pogodba mora biti ratificirana s strani vseh držav članic EU in tudi s strani države kandidatke (Barnes in Barnes 2010, 423–429).

3 Zgodovina odnosov med Evropsko unijo in Zahodnim Balkanom

V tem poglavju bom predstavil zgodovino odnosov med EU in Srbijo. Za boljše razumevanje razvoja tega odnosa sem se odločil, da bom pri odnosih med EU in Republiko Srbijo predstavil vsa relevantne kontekste odnosov med EU in Srbijo od razpada Jugoslavije do danes. Med kontekste v katerih se je odvijal odnos med akterjema lahko štejemo razpad Jugoslavije, konflikte v Jugoslaviji v 90. letih, srečanje na vrhu med EU in državami Zahodnega Balkana v Zagrebu (november 2000), vrh Evropskega sveta v Tesselonikih (junij 2003), Berlinski proces, Proces Brdo-Brioni, približevanje Srbije EU in politično pogojevanje EU do leta 2005.

3.1 Razpad Jugoslavije

Konec 80. in začetek 90. let 20. stoletja je bil v mednarodni skupnosti zelo turbulenten. V roku dveh let so nekateri dogodki pripeljali do velikih premikov v mednarodni skupnosti. Mednje lahko štejemo konec hladne vojne, padec Berlinskega zidu, združitev Nemčije, zalivsko vojno. Evropska skupnost je prevzela vlogo koordinatorke pomoči za Vzhodno in Srednjo Evropo (Kanjič Lange 2008, 120). Jugoslavija je bila v času njenega obstoja videna kot zelo uspešen primer države, zaradi česar se je konec 80. let sklepalo, da bo prav Jugoslavija tista, ki se bo kot prva pridružila EU po padcu Berlinskega zidu leta 1989. To sklepanje je povsem izginilo, ko so se začele nekatere države, ki so bile del Jugoslavije, osamosvajati. V Jugoslaviji je v tistem trenutku prišlo do vojne, ki je obsegala različne oblike mednarodnih zločinov, kot sta genocid in etnično čiščenje, pri čemer je Srbija veljala za glavno pobudnico le-teh (Stahl 2013, 454).

Od leta 1989 do sedaj je v Srbiji prišlo do petih dogodkov, ki so vplivali na suverenost Srbije, in sicer (Stahl 2003, 455):

- 1989: Milošević je ustavil avtonomnost pokrajin Kosova in Vojvodine,
- 1991–1992: osamosvojitve Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine (BIH) ter Makedonije,
- 2003: EU izsili ustanovitev države Srbije in Črne gore,
- 2006: Črna gora se odloči za osamosvojitve,

- 2008: 22 od 27 članic EU prizna osamosvojitvev Kosova.

Ob koncu 80. let 20. stoletja so odnosi med Jugoslavijo in EGS temeljili na Sporazumu o sodelovanju med SFRJ in EGS iz leta 1980.⁶ Svet za sodelovanje med Evropsko gospodarsko skupnostjo in SFRJ je bil ustanovljen na zasedanju Sveta Evropske skupnosti 18. 12. 1990. Potrjeno je bilo nadaljnje sodelovanje med Evropsko skupnostjo in SFRJ ter napredek SFRJ pri izgradnji večstrankarske parlamentarne demokracije. Ministrska trojka ES je konec maja leta 1991 obiskala Beograd in potrdila vključitev SFRJ v program za predpristopno pomoč PHARE. Slednji je bil uradno ustanovljen leta 1989 za pomoč pri pristopu Poljske in Madžarske, kar je razvidno tudi iz imena (*Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*).⁷ Temeljni odnos med Evropsko skupnostjo in SFRJ je bil vezan na povezavo med enotnostjo države na poti k demokratičnim reformam, tržnemu gospodarstvu in finančni podpori. Izhodiščni cilj odnosov med akterjema je bil podpis pridružitvenega sporazuma (Kanjč Lange 2008, 120–125).

Evropska skupnost se ni strinjala z odcepitvijo Slovenije in Hrvaške od SFRJ. Podpirala je ozemeljsko celovitost SFRJ. Bala se je, da bi se z odcepitvijo Slovenije in Hrvaške ponovila situacija, ki se je zgodila v Sovjetski zvezi po razpadu le-te. Po ustaljenih poteh, ki jih je do takrat uporabljala Evropska skupnost, bi se lahko tu uporabila metoda 'korenčka in palice' v obliki gospodarskih sredstev, vendar je bila težava v tem, da je evropsko zunanje-politično delovanje potekalo v okviru medvladnega sodelovanja (Kajnc Lange 2008, 132–145). Pogledi in stališča držav Evropske skupnosti do skupnega evropskega stališča in zelenega končnega stanja na območju SFRJ so se zelo spreminjali. S posredovanjem Evropske skupnosti v zalivski vojni se je pokazalo, da Evropska skupnost nima dobro razvitih sredstev na tem področju. Pokazala se je tudi krhkost skupnega stališča Evropske skupnosti, saj obstaja preveč razlik v mnenjih držav. Potem ko sta Slovenija in Hrvaška razglasili svojo neodvisnost 25. 6. 1991, se je predsedniška trojka Evropske skupnosti odpravila v Beograd, da doseže kompromis o premirju konflikta, ki je nastal takoj za razglasitvijo (Kajnc Lange 2008, 132–134). Potem ko je Slovenija razglasila svojo neodvisnost, je sprva želela imeti dobre odnose z območjem držav, ki so nekoč skupaj tvorile SFRJ, vendar se je to spremenilo po začetku

⁶ Sporazum o sodelovanju med Evropsko ekonomsko skupnostjo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo – *Cooperation Agreement between European Economic Community and Socialist Federal Republic of Yugoslavia*, podpisana s strani predstavnikov EES in SFRJ v Beogradu 2. 4. 1980.

⁷ Svet Evropske gospodarske skupnosti. 1989. Uredba sveta št. 3906/89.

vojne v BIH in na Hrvaškem. Takrat se začne strategija »stran od Balkana« in se od njega distancira (Bojinović Fenko 2005, 19–23).

Evropska skupnost je prevzela pobudo pri ureditvi odnosov in prekinitvi ognja. Vsem strankam je dala enakopraven status in enakopravno usmerjala potek pogajanj o prekinitvi ognja. Evropska skupnost je 5. 7. 1991 sprejela Deklaracijo o situaciji v Jugoslaviji zaradi kršitev doseženega premirja. Trojka se je zopet odpravila v Beograd. Dogovorili so se za premirje, ki je pripeljalo do podpisa Brionske deklaracije⁸. Države članice Evropske skupnosti se niso mogle dogovoriti, v okviru katere organizacije in kako lahko posredujejo na območju razpadajoče Jugoslavije (Kajnič Lange 2008, 136).

Kršitve na Hrvaškem so bile vedno večje, podpora srbski vladi je padala, po osamosvojitvi se je povečala podpora med Makedonci ter Bošnjaki in Hrvati v BIH. Pojavilo se je novo načelo spreminjanja notranjih meja, ki je spodrinilo prejšnje načelo ozemeljske celovitosti. Predsednik EK Jacques Delors je poudaril, da ima Evropska skupnost za vplivanje na SFRJ na voljo tri sredstva, in sicer: javno mnenje, grožnjo s priznanjem Slovenije in Hrvaške ter gospodarske sankcije. Ob še vedno nedoseženem strinjanju med državami Evropske skupnosti o delovanju v okviru Zahodnoevropske unije (ZEU) in povečanju opazovalne misije iz Brionske deklaracije na Hrvaško so na zasedanju Sveta Evropske skupnosti 19. 9. 1991 določili, da se bo vprašanje prekinitve ognja in gospodarskih sankcij predalo v roke Varnostnemu svetu Organizacije združenih narodov (OZN). Varnostni svet je 25. 9. 1991 sprejel resolucijo, s katero se je OZN aktivno vključil v reševanje jugoslovanske krize. Uvedel se je embargo na uvoz orožja (Kajnič Lange 2008, 137–139).

Potem ko Evropska skupnost ni bila uspešna pri dogovarjanju o vojaških sredstvih, se je vrnila k diplomatskim sredstvom. Na neformalnem srečanju ministrov za zunanje zadeve 6. 10. 1991 je bila sprejeta deklaracija, da se mora politična rešitev jugoslovanske krize iskati v luči priznanja neodvisnosti tistih republik, ki si tega želijo. Na dan uvedbe ekonomskih sankcij s strani Evropske skupnosti (8. 11. 1991) sta Lord Carrington in posebni odposlanec generalnega sekretarja OZN Cyrus Vance Evropsko skupnost pozvala, naj še malo počaka s priznanjem Slovenije in Hrvaške, saj bi to lahko pripeljalo do nasilja, kar bi ogrozilo uspeh mednarodne konference (Kajnič Lange 2008, 139–140). Cyrus Vance je dosegel premirje 17. 11. 1991. Potem ko je priznanje Slovenije in Hrvaške napovedala tudi Francija, so zunanji

⁸ Brionska deklaracija – *Brioni declaration*, podpisana s strani predstavnikov ES in predstavnikov Slovenije, Hrvaške, Srbije in Jugoslavije na Brionih 8. 7. 1991.

ministri Evropske skupnosti 16. 12. 1991 napovedali priznanje vseh republik, ki bodo izrazile željo po tem in bodo izpolnile kriterije za priznanje, ki so bili napisani v zaključkih Badinterjeve komisije. Nemčija je prva, ki je priznala Slovenijo in Hrvaško z izmenjavo diplomatskih listin 15. 1. 1992 (Kajnič Lange 2008, 141). Od vseh republik, ki so Jugoslavijo zapustile leta 1991, je bila samo Črna gora tista, ki se je odločila, da bo še naprej ostala v skupni državi s Srbijo. To so Črnogorci potrdili tudi na referendumu leta 1992, kjer so se z 62 % glasov odločili za obstanek v preostali Jugoslaviji (Noutcheva 2012, 68).

3.2 Konflikti v 90. letih 20. stoletja

Eden glavnih konfliktov na območju Zahodnega Balkana se je začel leta 1992 v BIH. Za to, da bi se ustavili vojno v BIH je Varnostni svet OZN 5. 5. 1992 sprejel Resolucijo 752⁹. Glavni cilj resolucije je bila vzpostavitev miru in varnosti v BIH. Zaradi nespoštovanja resolucije je bila Srbija sankcionirana s strani OZN (Mladenov 2014, 150). Konflikt se je zaključil novembra leta 1995 s podpisom Daytonskega sporazuma¹⁰. Tako se je triletna vojna v BIH končala z angažmajem ZDA. Vloga EU se je začela, kot sem že prej omenil, zmanjševati oktobra 1991, ko je EU predala vprašanje vzpostavitve miru na Hrvaškem v roke OZN. Idejo o kontaktni skupini za BIH je dobil predstavnik EU David Owen. Prvotna ideja je bila, da EU v kontaktni skupini zastopa trojka, vendar so ZDA vztrajale, da so v tej zastopane tri največje države. Vloga Evropske skupnosti se je povečala šele v obdobju obnove Jugoslavije (Kajnič Lange 2008, 149–150).

Potem ko se je zunanja politika EU dolgo časa razvijala, je prišla do neke stopnje, kjer je bila dovolj dobro razvita, da jo je lahko začela EU izvajati. Določeno je bilo, da Svet Evropske unije (SEU) določi skupno stališče, države pa zagotavljajo, da so njihove politike skladne s tem stališčem. V odnosu do nekdanje Jugoslavije se je kot glavni cilj izpostavilo prizadevanje za mir v regiji. V obdobju po Daytonu je bila EU prepuščena vloga glavnega financerja organizatorja pokonfliktne obnove (Kajnič Lange 2008, 155–159). V tem obdobju je EU izvajala in nadzorovala naslednje funkcije na območju nekdanje Jugoslavije:

- humanitarna pomoč,

⁹ Varnostni svet. 1992. S/RES/752/1992.

¹⁰ Daytonski sporazum – *Dayton agreement*. 1995. Dogovorjen v Daytonu s strani predstavnikov BIH, Hrvaške in Zvezne republike Jugoslavije 21. 11. in podpisan v Parizu 14. 12., vstopil v veljavo s podpisom.

- vračanje beguncev in razseljenih oseb,
- visoki predstavnik EU zagotavlja koordinacijo in koherentnost implementacije mirovnega sporazuma, le-ta naj prihaja iz EU in redno poroča Svetu EU in vsem mednarodnim organizacijam o napredku,
- obnova in regionalni razvoj,
- odnosi med državami regije in državami članicami EU naj se vzpostavijo preko regionalnega sporazuma,
- nadzor nad orožjem in ukrepi za izgradnjo zaupanja in varnosti v regiji.

Dolgoročna politika EU do te regije se je razvijala med oktobrom leta 1995 in junijem leta 1997. EK je prosila visokega predstavnika EU Carla Bildta, da pripravi preliminarno poročilo o implementaciji Daytonskega sporazuma. V poročilu Carla Bildta se je opazilo, da prihaja do velikih kršitev le-tega. Za politiko EU do Jugovzhodne Evrope (JVE)¹¹ je bila ključnega pomena pobuda za proces izgradnje regionalnega sodelovanja v okviru regionalnega pristopa. Pobuda gradi na deklaraciji iz Royaumonta, ki jo je s ciljem okrepiti stabilnost in dobre sosedske odnose v JVE na francosko pobudo ob boku podpisu Daytonskega sporazuma podpisalo petnajst držav EU (Kajnič Lange 2008, 163–165).

Poudarki evropske zunanje politike do držav nekdanje Jugoslavije so sloneli na pokonfliktni konsolidaciji in obnovi, lastnem financiranju držav, organizaciji donatorskih konferenc, koordinaciji finančnih pomoči drugih organizacij, nadzoru in pomoči pri izvedbi demokratičnih volitev, vračanju beguncev in razseljenih oseb ter urejanju vprašaja vojnih zločincev. Potem ko je bil program PHARE predlagan kot najboljši program pomoči v tej regiji, je Evropski parlament (EP) podvomil v primernost le-tega (Kajnič Lange 2008, 166). Leta 1996 je Evropska komisija izpostavila načela, katerih se morajo države držati, če želijo vzpostaviti pogodbene odnose z EU:

- sodelovanje med državami v regiji,
- razvoj in vsebina bodočih pogodbenih odnosov bo odvisna od prizadevnosti držav pri izgradnji dobrih medsosedskih odnosov.

¹¹ Jugovzhodna Evropa je geopolitični pojem, ki zajema dele nekdanje Jugoslavije, Madžarske in Romunije ter Bolgarijo, Albanijo, Grčijo in evropski del Turčije (Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. Državna založba Slovenije. 1998, 1794). V političnem pomenu se ta izraz večkrat uporablja za navajanje nekaterih držav iz tega območja v kontekstu pridruženja EU. V ta namen se je izraz začel uporabljati leta 1999, ko je bil na pobudo EU ustanovljen Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo (Bojinović Fenko 2004, 24–25).

Evropska komisija je izpostavila, da lahko bodoči pogodbeni odnosi z državami JVE predstavljajo učinkovito sredstvo v izgradnji tako želene stabilnosti regije. Kot sem že izpostavil zgoraj, je eden ključnih pogojev za vzpostavljanje pogodb z EU dobro sodelovanje z ostalimi državami v regiji. EU je finančno podpirala regionalno sodelovanje med državami JVE. ES poudari, da ima veliko vlogo tudi Visoki predstavnik EU, ki bo spremljal spoštovanje dogovorov in o tem redno poročal institucijam EU. Tako je EU v roku enega leta po podpisu mirovnega sporazuma razvila svojo lastno strategijo do JVE. Začela se je izvajati Pobuda za sodelovanje z Jugovzhodno Evropo. Želelo se je ponoviti idejo Marshallovega plana, samo da je bila le-ta fokusirana na Jugovzhodno Evropo. Potem ko je bila EU sprva fokusirana predvsem na BIH, se je z začetkom programov pomoči PHARE in OBNOVA usmerila na celotno regijo. EU je ukinila nekatere sankcije proti Jugoslaviji. Napredek v odnosih med EU in državami JVE se je poslabšal po volitvah novembra leta 1996, ko je prišlo do pretvorbe rezultatov v nekaterih mestih, kjer je zmagala opozicija. Veliko ljudi je zaradi korupcije, nasilja in humanitarne katastrofe zbežalo v Italijo in Grčijo (Kajnič Lange 2008, 167–169).

EU je poleg svoje zunanje politične strategije, ki jo je sprejela leta 1996, sprejela še posebno strategijo za sklepanje bilateralnih odnosov z državami v regiji. SEU jo je sprejel na svojem zasedanju aprila leta 1997 pod imenom »Strategija EU za pogojevanje«. Ob začetku snovanja Pakta stabilnosti za regijo je imela EU različne formalne odnose s posameznimi državami v regiji. Države so bile deležne tudi različnih finančnih pomoči. Razlikovanje med državami in različni odnosi EU do držav so onemogočali razvitje ključnega cilja, in sicer regionalnega sodelovanja med državami. Ključni cilj tako EU kot drugih mednarodnih organizacij v regiji je bil stabilizacija le-te. Pomembne so gospodarske vezi med državami, ki so se prej sovražile. Odnos EU z regijo ZB bi lahko deloval motivacijsko za sodelovanje med akterji v regiji (Kajnič Lange 2008, 170–172).

Potem ko so mirovna pogajanja med srbsko in albansko stranjo na Kosovu propadla, je Srbija ponovno začela s svojo ofenzivo, 24. 3. 1999 je NATO začel ponovno z bombardiranjem Srbije (Kajnič Lange 2008, 188). Zopet se je pokazalo da EU nima moči, da bi lahko rešila krizo v tej regiji. Predsedujoči Evropskega sveta Joschka Fischer je 1. 4. 1999 predstavil idejo Pakta stabilnosti za JVE¹². Cilj pobude je bil preprečiti etnične konflikte in ustvariti stabilne pogoje za demokracijo. Tekst je bil formalno sprejet na zasedanju ES 10. 6. 1999. Pakt je

¹² Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo – *Stability pact for Southeastern Europe*. Sprejet s strani Evropskega sveta 10. 6. 1999. Izvajati se je začel 30. 7. 1999.

sklenjen z državami JVE. Le-te se morajo zavezati k sodelovanju z mednarodno skupnostjo in donatorkami pri implementaciji te strategije (Kajnič Lange 2008, 189). Cilji strategije so mir in stabilnost v regiji, razrešitev kosovskega konflikta, sodelovanje med državami v regiji pri razvijanju demokratičnih odnosov in napredku gospodarstva (Kajnič Lange 2008, 190).

Vodilni načeli Pakta stabilnosti sta pogojevanje in regionalni pristop. Pakt stabilnosti je nadgradnja prejšnjega regionalnega pristopa. Nadgradnjo predstavlja predvsem to, da se državam JVE omogoča možnost za članstvo v EU, vendar možnost članstva v Paktu stabilnosti še ni bila dorečena (Kajnič Lange 2008, 190). Pakt stabilnosti je napovedal nove oblike pogodbenih odnosov. Glavni instrument izvajanja pakta je bil SAA (Kajnič Lange 2008, 192). Na zasedanju 5. 12. 1999 je bil ustanovljen nov program financiranja, ki je poenotil financiranja iz programov PHARE in OBNOVA¹³. Ustanovil se je program Pomoč skupnosti za obnovo, razvoj in stabilizacijo (*Community assistance for reconstruction, development and stabilisation* – CARDS) ter poenotil financiranja iz programa PHARE in OBNOVA. Cilj programa CARDS je ponudil podporo državam, ki so sodelovale v stabilizacijsko-pridružitvenem procesu (Kajnič Lange 2008, 194).

V prvem poročilu posebnega koordinatorja Pakta stabilnosti¹⁴, ki je bilo izdano novembra leta 1999, se opaža, da ga države regije upoštevajo in je opazen napredek (Poročilo o dosežkih Pakta stabilnosti, 1–2). Države regije so bile pripravljene odpreti svoje trge za ostale države v regiji. EU je dokazala, da si želi postopoma začeti sodelovati s temi državami. Odnosov EU z državami regije niso predstavljale samo obljube o sodelovanju, potem ko države izpolnijo pogoje za njihovo sklenitev (Kajnič Lange 2008, 195)

Na sestanku ES v Santa Maria de Feiri se je v zaključkih vrha prvič omenila možnost članstva v EU za države Zahodnega Balkana. Na zasedanju v Santa Maria de Feiri je EU začela izvajati stabilizacijsko-pridružitveni proces, ki je zamenjal regionalni pristop EU iz leta 1997. Proces stabilizacije in pridruževanja so začeli izvajati z Albanijo, BIH, Hrvaško, Makedonijo in takratno Zvezno republiko Jugoslavijo (ZRJ) (Beširević in Cujzek 2013, 158).

Pakt stabilnosti ni imel samo podpornikov, ampak so obstajale osebe, ki se z njim niso strinjale. Kritika Pakta stabilnosti sta tudi Benn Steil in Susan L. Woodward. Kritizirata

¹³ Sprejeta je bila s strani Evropskega sveta leta 1996 z uredbo 1628/96. Kratica nima pomena, ima pa velik pomen za države v regiji. Začela se je izvajati leta 1996.

¹⁴ Poročilo o dosežkih Pakta stabilnosti – Report on the achievements of the stability pact, predstavljeno s strani posebnega koordinatorja pakta stabilnosti, Boba Hombacha, šefa držav in vlad držav sodelujočih v Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) na vrhu v Instanbulu 18. in 19. 11. 1999.

predvsem načelo pogojevanja, ki je dano s strani EU, in z njim povezanim napredkom v odnosih med državami regije in EU (Steil in Woodward 1999, 97). Na drugi strani pa Fraser Cameron in Andreas Kintis (2001, 110) menita, da je Pakt stabilnosti prinesel veliko dobrih stvari. Cameron in Kintis omenjata dve pozitivni vlogi Pakta stabilnosti. Prva je vloga katalizatorja za pospešeno koordinacijo pomoči regiji. Pakt stabilnosti je z njune strani viden tudi kot forum, preko katerega države regije sodelujejo med seboj in z mednarodno skupnostjo.

EU je do konca 90. let 20. stoletja izvajala različne sankcije proti ZRJ. Poleti leta 2000 pa je začela sankcije postopoma opuščati. Kosovo in Črna gora sta bila izvzeta iz sankcij proti ZRJ. Po volitvah septembra leta 2000, ko je zmagala opozicija, je EU opustila vse sankcije proti ZRJ, razen tistih, ki se nanašajo neposredno na Slobodana Miloševića. Koordinatorju Pakta stabilnosti je naložila nalogo, naj prouči, kako bi se lahko Srbijo v najkrajšem možnem času vključilo v pakt (Kajnič Lange 2008, 197–199). Od razpada sistema vladanja Slobodana Miloševića leta 2000 so se odnosi med EU in Srbijo okrepili, sprva kot sodelovanje med EU in ZRJ, od leta 2003 naprej pa kot sodelovanje med EU in iz ZRJ preimenovano državo Srbijo in Črno goro (Sporočilo Evropske komisije o pripravljenosti Srbije in Črne gore za začetek pogajanj o SAA z Evropsko unijo 2005, 5)¹⁵. Velik vpliv pri nastanku državne skupnosti Srbije in Črne gore (ČG) je imela EU. Kot pogoj za začetek pogajanj o SAA se je določilo, da morata Srbija in ČG ostati skupaj in se nobena od njiju ne sme osamosvojiti. To je storila predvsem zato, ker se je bala, da lahko neodvisnost še ene države v regiji zopet pripelje do nesoglasij in vojne v regiji (Noutcheva 2012, 70). Kot mediator med federalnima enotama je posredoval tudi takrat visoki predstavnik za skupno zunanjo in varnostno politiko EU Javier Solana.

Državi sta leta 2003 podpisali tudi Beograjski dogovor, s katerim sta želeli urediti odnose med državama. Kljub podpisanemu dogovoru so bila mnenja o skupni državi zelo različna. Strinjali se nista predvsem pri državni ureditvi. Na eni strani je želela Srbija ohraniti federativno ureditev države s centraliziranim načinom odločanja, na drugi strani pa je Črna gora želela vpeljati državno skupnost z deljenimi pristojnostmi pri odločanju. Dogovorili sta se za triletno poskusno obdobje, po katerem lahko vsaka od držav zahteva neodvisnost (Noutcheva 2012, 71).

¹⁵ Sporočilo Evropske komisije o pripravljenosti Srbije in Črne gore za začetek pogajanj o SAA z Evropsko unijo – *Communication from the European commission on the preparedness of Serbia and Montenegro to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union*. 2005. Sprejeto v Bruslju s strani Evropske komisije 12. 4.

3.3 Srečanje na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Zagrebu novembra leta 2000

V Zagrebu se je odvijalo prvo srečanje na vrhu med predstavniki držav Zahodnega Balkana in predstavniki EU. V Zagrebu so se tudi prvič po razpadu SFRJ sestali predstavniki vseh republik nekdanje države. To srečanje je predstavljalo začetek novih odnosov med EU in državami Zahodnega Balkana. V Zaključni deklaraciji srečanja v Zagrebu (2000) je omenjeno, da bodo nedavni dogodki odprli možnost sprave in sodelovanja med državami v regiji. Za nov zagon pri politiki dobrih medsosedskih odnosov je le-ta slonela na razrešitvi sporov med državami, spoštovanju manjšinskih pravic in spoštovanju mednarodnih obveznosti. Med mednarodne obveznosti je takrat spadalo tudi sodelovanje z ICTY. Pri implementaciji ekonomskih reform v regiji je velik delež prispeval Pakt stabilnosti za JVE (Zaključna deklaracija srečanja na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Zagrebu 2000, točka 2).

Predsedniki vlad vseh držav ZB so izrekli željo, da bi se organizirale medvladne konference držav ZB, kjer bi se pogovarjali predvsem o političnem dialogu, regionalnem prostotrgovinskem območju in sodelovanju držav na področjih sodstva in notranjih zadev, predvsem pri večanju moči sodstva in neodvisnosti le-tega, boju proti organiziranemu kriminalu, korupciji, ilegalnim migracijam in pranju denarja (Zaključna deklaracija srečanja na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Zagrebu 2000, točka 3).

3.4 Srečanje na vrhu med Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana v Tessalonikih junija leta 2003

Drugo srečanje na vrhu med predstavniki Zahodnega Balkana in EU se je odvijalo 21. 6. 2003 v Tessalonikih (Grčija). Prisotni so bili predstavniki potencialnih kandidat, in sicer Albanije, BIH, Hrvaške, Makedonije, Črne gore in Srbije, predsednik Evropske komisije, generalni sekretar visokega predstavnika, specialni predstavnik OZN na Kosovu, koordinator Pakta stabilnosti za JVE in visoki predstavnik za BIH. EU je na sestanku večkrat ponovila, da imajo države Zahodnega Balkana možnost evropske perspektive. Podpis Pogodbe iz Aten (april

2003)¹⁶ in širitev EU, ki je potekala v tistem času, sta dali motivacijo, da države Zahodnega Balkana sledijo podobni poti, kot so jo ubrale države, ki so se EU priključile 1. 5. 2004 (Deklaracija srečanja na vrhu v Tesselonikih 2003, 1–3).¹⁷

Pomemben korak proti evropski integraciji je predstavljala tudi Tesseloniška agenda za Zahodni Balkan: pot proti evropski integraciji (*The Thessaloniki agenda for the Western Balkans: Moving towards European Integration*). Glavni okvir evropske perspektive na Zahodnem Balkanu je takrat ostajal stabilizacijsko-pridružitveni sporazum in tako bo ostalo vse do pristopa k EU. V zaključku je omenjeno, da je za spravo med državami nujno vračanje beguncev in razseljenih oseb. Pomembno je izobraževanje mladih, kjer je potrebno promoviranje strpnosti med narodi. Organiziran kriminal in korupcija ostajata ključni težavi pri demokratičnosti držav, vladavini prava, ekonomskem razvoju in razvoju civilne družbe (Deklaracija srečanja na vrhu v Tesselonikih 2003, 5).

Za ekonomsko stabilnost in demokracijo v regiji je nujna ekonomska prosperiteta. EU še vedno podpira Pakt stabilnosti za JVE kot dopolnilni del stabilizacijskega in pridružitvenega procesa. Od prejšnjega sestanka v Zagrebu leta 2000 je bil viden napredek v stabilnosti regije, demokraciji in ekonomskem okrevanju v vseh državah Zahodnega Balkana kot tudi pri regionalnem sodelovanju in dobrih medsosedskih odnosih med državami (Deklaracija srečanja na vrhu v Tesselonikih 2003, 6).

3.5 Berlinski proces

Berlinski proces je konferenca držav Zahodnega Balkana, ki se je začela leta 2014 na pobudo nemške kanclerke Angele Merkel. Predsednik Evropske komisije Jean Claud Juncker je leta 2014 v svoji izjavi o širitvi omenil petletni premor pri širitvi EU in poudaril, da je med tem časom nujno še vedno vzdrževati perspektivo EU v tej regiji (Economic Times 2014). Začetek Berlinskega procesa je bil dokaz, da si želi EU še vedno dokazati svojo naklonjenost regiji (Evropska komisija 2016). Prva konferenca je bila 28. 8. 2014 v Berlinu, iz katere izhaja tudi ime procesa. Takrat je bilo dogovorjeno, da se bo konferenca odvijala še naslednja tri leta, in sicer na Dunaju (2015), v Parizu (2016) in Rimu (2017). Na konferencah sodelujejo

¹⁶ Pogodba iz Aten je pogodba, s katero so se maja leta 2004 Ciper, Malta, Slovenija, Madžarska, Poljska, Češka, Slovaška, Litva, Latvija in Estonija priključile EU.

¹⁷ Deklaracija srečanja na vrhu med EU in Zahodnim Balkanom – *European Union-Western Balkan summit declaration*. 2003. Podpisana s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Makedonije, Črne gore in Srbije, predsednika Evropske komisije, generalnega sekretarja visokega predstavnika v regiji, specialnega predstavnika Organizacije združenih narodov na Kosovu, koordinatorja Pakta stabilnosti za JVE in visokega predstavnika za Bosno in Hercegovino, v Tesselonikih 21. 6. 2003.

predstavniki šestih držav Zahodnega Balkana (Makedonija, Kosovo, Srbija, Albanija, BIH in Črna gora) ter nekatere druge države članice EU (Slovenija, Hrvaška), ki so bile nekoč del te regije. Glavni cilj je, da preko tega procesa začnejo države med seboj bolj sodelovati in se še bolj približajo članstvu v EU (Evropska komisija 2016).

Tabela 3.1: Kraj in leto konferenc Berlinskega procesa

Vir: Evropska komisija (2017)

3.5.1 Konferenca v Berlinu leta 2014

Na prvi konferenci v Berlinu leta 2014 so sodelovali predsedniki vlad, zunanji ministri in finančni ministri Albanije, Črne gore, Makedonije, Srbije, BIH, Kosova, Slovenije in Hrvaške ter tudi predstavniki Evropske komisije gostiteljice Nemčije in naslednje gostiteljice Avstrije. Udeleženci konference so, tako kot je zapisano v zaključni deklaraciji konference (2016, 1)¹⁸, sprejeli delovni okvir za naslednja 4 leta, v katerih se bodo države ZB potrudile, da bodo napredovale pri reformah, reševale tako bilateralne kot tudi interne težave in dosegle spravo med državami v regiji. Sodelujoči na konferenci so poudarili nekaj ciljev (Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu 2014, 3):

- rešitev bilateralnih konfliktov (Srbija-Kosovo in Makedonija-Grčija),
- napredek v regionalnem sodelovanju med državami, le-tega bo nadzoroval Svet za regionalno sodelovanje,
- boj proti organiziranemu kriminalu in korupciji,
- svoboda medijev,
- države ZB morajo povečati trud za premagovanje proračunskih primanjkljajev,

¹⁸ Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2014. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Srbije, Hrvaške, Makedonije, Kosova, Slovenije, Črne gore, Nemčije, Francije in Evropske komisije v Berlinu 28. 8. 2014.

- povečati se mora konkurenčnost prek regionalnih verig vrednosti,
- poudarja se pomembnost energetske politike in regionalnega sodelovanja v energetske politiki za JVE.

3.5.2 Konferenca na Dunaju leta 2015

Konferenca na Dunaju se je odvijala točno eno leto po prvi konferenci v Berlinu, to je 27. 8. 2016. Na konferenci so bili prisotni predsedniki vlad, zunanji ministri in finančni ministri Albanije, BIH, Črne gore, Kosova, Makedonije, Srbije, Hrvaške, Slovenije, nekdanje organizatorke Nemčije, sedanje organizatorke Avstrije ter bodočih organizatork konference Francije in Italije. Prisotni so bili tudi predstavniki EK, Evropske službe za zunanje delovanje (ESZD) in mednarodne finančne institucije (Zaključna deklaracija konference na Dunaju 2015).¹⁹

Berlinski proces je do sedaj pokazal močno politično podporo za evropsko perspektivo na Zahodnem Balkanu. Izoblikovala se je gonilna sila, ki je privedla do dobrega regionalnega sodelovanja. Vse države vidijo svojo prihodnost v EU, priključitev k EU pa je odvisna od vsake posamezne članice in izpolnjevanja kopenhavskih kriterijev in kriterijev, določenih s SAA. Kljub temu da je v zadnjem letu prišlo do napredka, je nujno, da se še vedno rešijo nekateri bilateralni konflikti. Konkreten korak naprej pa je nujen tudi na področju sprave v regiji. Sprava je nujna predvsem zaradi stabilnosti regije in pri ustvarjanju okolja, ki lahko premaga zapuščino iz preteklosti. Kot dokaz, da si države v regiji prizadevajo za reševanje bilateralnih konfliktov, so udeleženske konference prisostvovala podpisu sporazuma o rešitvi mejnega vprašanja med BIH in Črno goro (Zaključna deklaracija konference na Dunaju 2015).

Kot je omenjeno v zaključku, so se na konferenci lotili tudi teme, ki je bila v tistem času zelo aktualna, in sicer migracij. Udeleženske konference poudarjajo pomembno vlogo Zahodnega Balkana pri migracijski krizi. Zahodni Balkan je postal najpomembnejša pot, preko katere potujejo migranti iz vzhodnega Sredozemlja v EU. Ta situacija je postavila ključne izzive pri nadziranju meja in azilski politiki v nekaterih državah Zahodnega Balkana (Zaključna deklaracija konference na Dunaju 2015).

¹⁹ Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2015. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Srbije, Hrvaške, Makedonije, Kosova, Slovenije, Črne gore, Nemčije, Francije, Italije, Avstrije, Evropske agencije za zunanje delovanje, Evropske komisije in mednarodnih finančnih institucij na Dunaju 27. 8.

3.5.3 Konferenca v Parizu leta 2016

Konferenca o Zahodnem Balkanu v Parizu je potekala 4. 7. 2016. Prisotni so bili predsedniki vlad, zunanji ministri in ministri za finance Albanije, BIH, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Nemčije in Italije ter predstavniki institucij EU in mednarodnih finančnih institucij. Udeleženci konference so omenili, da takšna srečanja prispevajo k boljšemu sodelovanju in odnosu med državami v regiji. Konferenca v Parizu je želela povečati skladnost z različnimi regionalnimi iniciativami, ki promovirajo regionalno sodelovanje v luči evropske perspektive regije (Zaključna deklaracija konference v Parizu 2016)²⁰. V Zaključni deklaraciji udeleženske konference poudarjajo, da so države Zahodnega Balkana v zadnjih letih naredile nekaj ključnih korakov proti evropski integraciji. Ključni pogoj za pristop k EU ostaja regionalno sodelovanje med državami regije (Zaključna deklaracija konference v Parizu 2016, 1).

V Parizu je bil storjen velik korak proti temu, da se zacelijo rane iz preteklosti. Države regije s skupnim dogovorom ustanovile Pisarno za regionalno sodelovanje mladih. Vse podpisnice so bile mnenja, da bo podpis tega sporazuma prispeval k spravi v regiji. Udeleženske konference so potrdile, da bo naslednjo konferenco o Zahodnem Balkanu organizirala Italija v letu 2017 (Zaključna deklaracija konference v Parizu 2016, 2).

Na konferenci v Parizu je bila omenjena možnost, da bi Slovenija gostila konferenco leta 2018, vendar se je na konferenci v Trstu leta 2017 določilo, da bo konferenco leta 2018 gostila Velika Britanija, in sicer bo potekala v Londonu (Zaključna deklaracija konference o Zahodnem Balkanu 2016, 2).

3.5.4 Konferenca v Trstu leta 2017

Letošnja konferenca je potekala 12. 7. v Trstu. Glavne teme pogovorov so bile povezanost, regionalna ekonomska integracija/razvoj privatnega sektorja in odnosi med prebivalci. Prisotni so bili predsedniki vlad, zunanji ministri in ministri za finance Albanije, BIH, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Nemčije, Italije, Avstrije in

²⁰ Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2016. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Avstrije, Nemčije, Italije, institucij EU in mednarodnih finančnih institucij v Parizu 4. 7.

Francije. EU so zastopali visoka predstavnica za Skupno zunanjo in varnostno politiko (SZVP) Federica Mogherini, komisarka za transport Violeta Bulc in komisar za evropsko sosedsko in širitveno politiko Johannes Hahn. Poleg konference je italijanska vlada v sodelovanju z EU organizirala tudi forum mladih, ki je potekal v Trstu 11. 7. in 12. 7. Glavne teme foruma so bile mobilnost/izmenjave, vključevanje/premagovanje stereotipov, podjetništvo ter vključevanje mladih (Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu 2017)²¹.

Poudarili so, da Zahodni Balkan v prihodnosti vidijo kot del EU. Integracijo le-tega v EU vidijo kot strateško investicijo v mir, demokratičnost, blaginjo, varnost in stabilnost celotne Evrope (Zaključna deklaracija konference o Zahodnem Balkanu 2017, 2)²². Na konferenci se je poudarilo tudi to, da je potrebno obnoviti politično sodelovanje, zato da se poskrbi, da bodo države Zahodnega Balkana naredile korak naprej na evropski poti. Podprli so tudi reforme na Zahodnem Balkanu, ki bi lahko pomagale pri doseganju političnih in ekonomskih ciljev za članstvo v EU. Povezanost in dobra cestna infrastruktura med državami Zahodnega Balkana sta zelo pomembni za gospodarsko rast, investicije in nova delovna mesta (Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu 2017).

Na konferenci se je določilo, da bo naslednjo konferenco leta 2018 gostila Velika Britanija. Potekala bo v Londonu (Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu 2017).

3.6 Proces Brdo-Brioni

Proces Brdo-Brioni je še ena od oblik sodelovanja držav Zahodnega Balkana, kjer sodelujejo Albanija, BIH, ČG, Hrvaška, Slovenija, Srbija, Makedonija in Kosovo. Med cilje procesa lahko štejemo (Ministrstvo za zunanje zadeve 2017):

- prenos izkušenj iz integracijskega procesa EU,
- regionalno sodelovanje,
- spodbujanje rešitve še odprtih vprašanj znotraj regije.

²¹ Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2017. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Avstrije, Nemčije, Italije, Francije, Velike Britanije, institucij EU in mednarodnih finančnih institucij v Trstu 12. 7.

Neformalni pogovor med državami je najboljši za rešitev še odprtih vprašanj v regiji.

Proces Brdo-Brioni se je začel leta 2010, ko sta Hrvaška in Slovenija 20. 3. na Brdu pri Kranju organizirali Konferenco o Zahodnem Balkanu. Glavni namen te konference je bil, da države regije potrdijo svojo zavezanost pri reformnem procesu regije. Na konferenci so želeli tudi ugotoviti, pri katerih projektih bi lahko države regije med seboj sodelovale, saj do takrat regionalno sodelovanje ni bilo močno prisotno (Ministrstvo za zunanje zadeve 2017). Naslednja srečanja procesa so bila (Ministrstvo za zunanje zadeve 2017):

- Brdo pri Kranju (SLO), 20. 3. 2010
- Brdo pri Kranju (SLO), 25. 7. 2013,
- Dubrovnik (HRV), 15. 7. 2014,
- Budva (ČG), 8. 6. 2015,
- Zagreb (HRV), 25. 11. 2015,
- Pariz (FRA), 24. 5. 2016,
- Sarajevo (BIH), 28. 5. 2016,
- Brdo pri Kranju, 3. 6. 2017.

3.7 Pristopni proces Srbije k Evropski uniji

Skupaj s še petimi državami Zahodnega Balkana je bila Srbija sprejeta kot kandidatka za članstvo v EU na vrhu v Tessalonikih leta 2003. Tako kot vse države Zahodnega Balkana je morala tudi Srbija končati pogajanja o Sporazumu o partnerstvu in pridruženju (SAA).

Junija leta 2004 je bilo podpisano prvo evropsko partnerstvo med Srbijo in Črno goro ter EU (Poročilo o napredku 2005, 5). Le-to je bilo kasneje posodobljeno še januarja leta 2006 (Poročilo o napredku 2006, 6). Poročilo o izvedljivosti pogajanj o SAA med EU in Srbijo in Črno goro je aprila 2005 pokazalo, da je država pripravljena na pogajanja. Glede na zaključke iz poročila je EK predlagala SEU, da začne pogajanja o SAA z državo Srbije in Črne gore (Poročilo o napredku 2005, 4). Po drugi strani pa je EK poudarila, da se mora začeti tudi Srbija in Črna gora pripravljati na pogajanja. Poudarila je nujen napredek Srbije in Črne gore na naslednjih področjih (Poročilo o napredku 2005, 4):

- sodelovanje z ICTY,

- ustava,
- demokratičnost institucij,
- reforma javne administracije in razvoj boljših kapacitet javne administracije,
- reforma sodstva ter boj proti organiziranemu kriminalu in korupciji.

SEU je potrdil poročilo o izvedljivosti in naročil EK, naj predstavi smernice, ki se jih bodo držali pri pogajanjih o SAA s Srbijo in Črno goro. EK je predstavila smernice, te pa je kasneje SEU sprejel in 3. 10. 2005 potrdil, da se pogajanja lahko začnejo (Poročilo o napredku 2005, 5). Le-ta so se uradno začela v Beogradu 10. 10. 2005. Zaradi težav pri usklajevanju med državama, se je EU odločila, da bo vodila dvoje različnih pogajanj o SAA pod istim 'dežnikom' (Noutcheva 2012, 135).

Pogajanja o stabilizacijsko-pridružitvenem sporazumu s Srbijo niso potekala po željah Srbije, saj so bila prekinjena zaradi nesodelovanja Srbije z ICTY. Marca leta 2006 je komisar za širitev Oli Rehn določil, da ostaja aretacija in prijetje Ratka Mladića, ki je bil odgovoren za zločine v nekdanji Jugoslaviji, predpogoj za podpis sporazuma, ki ga je nujno treba izpolniti. Ker ga srbske oblasti še niso prijele, so bila pogajanja maja leta 2006 prekinjena za nedoločen čas (Stahl 2013, 456). Pogajanja so bila zopet odprta, potem ko so v BIH dobili Mladićevega pomočnika Zdravka Tolimirja (Stahl 2013, 457). Do ponovnega odprtja pogajanj je prišlo februarja leta 2007 (Poročilo o napredku 2007, 5). Pogajanja o SAA so bila zaključena 28. 4. 2008, SAA pa ni stopil v veljavo. Leta 2009 je začel srbski parlament implementacijo vmesnega sporazuma (*Interim Agreement*), ki velja kot predpriprava na podpis SAA. Vmesni sporazum je stopil v veljavo 1. 2. 2010. Nekatere države EU so zavrnile podpis SAA, dokler Ratko Mladić ne bo pripeljan na sodišče v Haag. Ratka Mladića so prijeli 2. 6. 2010 v srbskem mestu Lazarevo. Države EU so se odločile, da bodo ratifikacijski proces SAA začele 14. 6. 2010, a je bil SAA podpisan šele 1. 9. 2013. V veljavo je stopil oktobra leta 2013.

Evropska komisija je julija leta 2006 SEU predlagala pogajalske smernice za vizumsko olajšavo in ponovno sprejemanje v Srbiji (Poročilo o napredku 2006, 6). Kot je zapisal SEU v svojem sklepu o širitvi leta 2006, želijo zaključiti pogajanja o vizumski liberalizaciji v najkrajšem možnem času (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2006, 4–5).²³ Pogajanja o sporazumu so se začela maja leta 2007, sporazum pa je bil podpisan septembra istega leta (Poročilo o napredku 2007, 5). To naj bi olajšalo proces pridobivanja vizumov za nekatere prebivalce Srbije, za katere je bil do tedaj to zelo dolgotrajen proces. Gre predvsem za študente, akademike, novinarje, poslovneže in turiste (Poročilo o napredku 2007,

²³ Svet Evropske unije. 2009. Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu.

5). Sporazum je stopil v veljavo januarja leta 2008. Januarja so se začela tudi pogajanja med obema stranema za liberalizacijo sistema vizumov (Poročilo o napredku 2008, 5). Ker je Srbija med letoma 2008 in 2009 naredila nekaj napredka na področju sodstva, svobode in varnosti, je EK julija leta 2009 predlagala, da se za Srbijo vpelje vizumsko liberalizacijo (Poročilo o napredku 2009, 5). Vizumska liberalizacija za potovanje v schengensko območje je bila sprejeta 19. 12. 2009 (Poročilo o napredku 2010, 5).

Svojo prošnjo za članstvo je Srbija oddala 22. 12. 2009. SEU je oktobra leta 2010 Evropsko komisijo pozval, naj poda svoje mnenje o prošnji za članstvo Srbije (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 14).²⁴ Svoje mnenje o srbski pridružitvi je Evropska komisija oddala 14. 10. 2011. Potem ko je Srbija v zadnjem letu pri dialogu s Kosovom dosegla nekaj napredka, se je SEU v svojih sklepih leta 2011 strinjal z oceno EK in je menil, da je Srbija na zelo dobri poti proti članstvu v EU (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2011, 18–9)²⁵. Svet je 28. 6. 2013 potrdil odprtje pogajanj o pristopu k EU s Srbijo. Decembra leta 2013 je bil sprejet tudi pogajalski okvir. Prva medvladna konferenca med EU in Srbijo je potekala 21. 1. 2014 v Bruslju. *Proces screening* za Srbijo se je začel že septembra leta 2013.

Na konferenci je bila Srbija pohvaljena, saj je že dovolj dobro izpolnila večino kriterijev za članstvo, zato so se odločili za začetek pristopnih pogajanj. Na konferenci je EU predstavila tudi svoj pogajalski okvir, ki je bil sprejet na zasedanju ES 17. 12. 2013. Evropska komisija je podala tudi splošno mnenje.²⁶

V pogajanjih so se takrat odprla naslednja poglavja:

- 5. poglavje: Javna naročila (13. 12. 2016),
- 20. poglavje: Podjetja in industrijska politika (27. 2. 2017),
- 23. poglavje: Pravosodje in temeljne pravice (18. 7. 2016),
- 24. poglavje: Pravica, svoboda in varnost (18. 7. 2016),
- 25. poglavje: Znanost in raziskovanje (13. 12. 2016),
- 26. poglavje: Izobraževanje in kultura (27. 2. 2017),
- 32. poglavje: Finančni nadzor (14. 12. 2015),
- 35. poglavje: Druge zadeve, Prva alineja: Normalizacija odnosov med Srbijo in Kosovom (14. 12. 2015).

²⁴ Svet Evropske unije. 2010. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu.

²⁵ Svet Evropske unije. 2011. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu.

²⁶ Splošno mnenje EU o začetku pogajanj s Srbijo – *General EU position on the start of negotiation with Serbia*, sprejeta s strani Evropskega sveta 9. 1. 2014.

Med temi poglavji so začasno zaprta naslednja poglavja (Evropska komisija 2017):

- 25. poglavje: Znanost in raziskovanje (13. 12. 2016),
- 26. poglavje: Izobraževanje in kultura (27. 2. 2017).

3.8 Politično pogojevanje EU Srbiji do leta 2005

Politično pogojevanje se je začelo že leta 2000. Kot sem napisal že v prejšnjem poglavju, je EU kot glavni kriterij za začetek pogajanj o SAA postavila ohranitev skupne država Srbije in Črne gore (Noutcheva 2012, 72). Naslednji pogoj, ki ga je postavila EU, je bilo sodelovanje Srbije z ICTY. Glede na to, da je bil kot pogoj za pogajanja o SAA tudi ohranitev skupne države, se s pogojem o sodelovanju z ICTY Črna gora ni strinjala, saj le-ta ni sodelovala pri napadih Jugoslovanske ljudske armade (JLA) na BIH ter Hrvaško (prav tam). Ko je EK opazila, da se Črna gora zaradi tega ne strinja s prej omenjenim pogojevanjem, se je leta 2004 odločila, da bo začela pri svojih kriterijih malce popuščati. Začela je voditi pogajanja o SAA posebej s Srbijo in posebej s Črno goro. Ko je Črna gora kasneje omenila možnost osamosvojitve, je EK postavila pogoje, pod katerimi se lahko le-ta osamosvoji (Noutcheva 2012, 102).

4 Izpolnjevanje političnih kriterijev in dodatnih pogojev za vstop Republike Srbije v Evropsko unijo

V tem poglavju se bom osredotočil na longitudinalno analizo izpolnjevanja enega od političnih kriterijev in dveh pogojev dodatnega pogojevanja za vstop v EU s strani Republike Srbije. Od vseh političnih kriterijev sem izbral demokracijo in vladavino prava, medtem ko sta kriterija dodatnega pogojevanja sodelovanje Srbije z ICTY in rešitev kosovskega vprašanja.

4.1 Demokracija in vladavina prava

Kriterije demokracije in vladavine prava sem razdelil na osem posamičnih kazalnikov, ki vplivajo na demokratičnost države in vladavino prava v državi. Sledil sem metodologiji, uporabljeni v poročilih EK o napredku, ki jih EK izdaja vsako leto od leta 2005. Osem kazalnikov delovanja demokracije in vladavine prava, kot jih je izoblikovala in jih meri EK, je: ustava, delovanje parlamenta, delovanje vlade, delovanje javne uprave, civilni nadzor nad varnostnimi silami, delovanje sodnega sistema, protikorupcijska politika in boj proti organiziranemu kriminalu v državi.

4.1.1 Ustava

Ustava, ki je veljala leta 2005 ob prvem poročilu EK, je bila še iz časa vladavine Slobodana Miloševića, zato je bilo nujno, da se le-ta kar najhitreje spremeni. Težava je bila predvsem v določilih o vladavini prava, demokraciji ter varovanju človekovih pravic in pravic manjšin (Evropska komisija 2005, 10). Do spremembe ustave je prišlo leta 2006 po osamosvojitvi Črne gore. Prva sprememba v novi ustavi so bila določila o varovanju človekovih ter manjšinskih pravic. EK je v svojem poročilu opozorila na dve težavi, in sicer na to, da je bil del ustave napisan brez posvetovanja z javnostjo, ter na določila o imenovanju sodnikov, ki niso bila v skladu z evropskimi določili. Težava je bila tudi v tem, da so lahko politične stranke določale mandate svojih predstavnikov v parlamentu (Evropska komisija 2006, 5–7). Na ta neskladja je opozorila tudi Beneška komisija Sveta Evrope (Evropska komisija 2007, 6–7). Leta 2014 je EK opozorila, da bi se moralo v ustavo dodati člene o varovanju osebnih podatkov (Evropska komisija 2014, 7). Nova ustava do leta 2016 ni bila sprejeta. Pri nobeni od navedb, na katere je bila Srbija opozorjena, da se morajo spremeniti, ni prišlo do napredka (Evropska komisija 2016, 8).

4.1.2 Parlament

Leta 2005 je imel parlament v Srbiji močno zakonodajno moč. Sprejel se je tudi nov pravilnik, s katerim se je povečala vključenost parlamenta in odborov pri pripravi novih zakonov. Ustanovljen je bil tudi odbor za evropsko integracijo, vendar kljub vsem tem nalogam odborov in parlamenta njegovo mnenje v parlamentu večkrat ni bilo upoštevano. V odborih je bilo tudi premalo izobraženega kadra, da bi se lahko hitro in enostavno pregledovalo, ali so zakoni v skladu z evropskimi določili. Srbija je bila opozorjena, da imajo politične stranke prevelik vpliv na mandate svojih predstavnikov v parlamentu (Evropska komisija 2005, 9). Kljub novi ustavi leta 2006 se zadeve niso spremenile. V novi ustavi je prišlo tudi večkrat do kršenja pravila *vocatio legis*²⁷. Med letoma 2006 in 2008 ni prišlo do velikega napredka pri delovanju parlamenta, saj so vsako leto potekale parlamentarne volitve zaradi nesoglasja med strankami (Evropska komisija 2008, 7–8). Leta 2009 je prišlo do sprejetja novega pravilnika delovanja parlamenta, ki je izboljšal delo parlamenta. Dvignilo se je tudi število podpisov, ki jih morajo stranke doseči za svojo ustanovitev (10.000 za običajne in 1000 za manjšinske stranke). Kljub izboljšavam je bil nadzor političnih strank nad mandati poslancev še vedno prisoten (Evropska komisija 2009, 7–8). Do leta 2010 sta si vlada in parlament proračun delila, leta 2010 pa se je vpeljal zakon, s katerim sta se proračuna razdelila v dva samostojna (Evropska komisija 2010, 7).

Leta 2012 je prišlo do ponovnih volitev. Vlada, ki je delovala med letoma 2008 in 2012, je edina vlada, ki je na oblasti zdržala celoten mandat. Leta 2012 je bilo poudarjeno tudi to, da se mora izboljšati sodelovanje parlamenta z interesnimi skupinami, katerih mnenje do takrat ni bilo upoštevano (Evropska komisija 2012, 6–7). Delovanje parlamenta je z leti postalo bolj transparentno, saj so začeli zapise svojih plenarnih zasedanj objavljati na spletu. Kot je bilo opozorjeno s strani EK, se je pri sprejemanju zakonov prevečkrat uporabil urgentni – izredni postopek (Evropska komisija 2013, 6–7). Svojo vlogo pri integraciji v EU je parlament okrepil šele leta 2015. Do zadnjega poročila leta 2016 se težave z večjo vključenostjo interesnih skupin in vplivom političnih strank na mandate svojih predstavnikov v parlamentu niso rešila (Evropska komisija 2016, 7).

²⁷ Čas, ki preteče od objave predpisa do trenutka, ko postane predpis veljaven.

4.1.3 Vlada

V času skupne države Srbije in Črne gore je bilo sodelovanje med vladama obeh držav velika ovira. Leta 2005 je bila s strani vlade Srbije sprejeta strategija evropske integracije. Dogovorjeno je bilo, da se bodo letno izdajala poročila o napredku Srbije, ki bodo vključevala tudi poročilo o tem, ali so vsi sprejeti zakoni v skladu z zakonodajo EU (Evropska komisija 2005, 11). Po osamosvojitvi Črne gore leta 2006 je imela vse do leta 2008 vlada zaradi sporov med strankami velike težave s svojo sestavo (Evropska komisija 2008, 8–9). Vlada, ki je začela delovati leta 2008, je bila zelo aktivna glede napredka k evropski integraciji vse do leta 2012, ko je zaključila mandat. Ustanovila je tudi novo ministrstvo za človekove in manjšinske pravice. Težava, na katero je EK opozorila leta 2012, je bilo preslabo posvetovanje vlade z nepristranskimi osebami ter zakonodaja o samovladanju (*local self government*). Izboljšati se je moral tudi nadzor nad novo sprejetimi zakoni (Evropska komisija 2012, 7–8). Potem ko so se na začetku leta 2014 odprla pristopna pogajanja, je nova srbska vlada EU pokazala dobro pripravljenost sodelovanja pri procesu *screening*. Do leta 2016 je prišlo do nekaj napredka na področju sodelovanja vlade s parlamentom, civilno družbo in ostalimi neodvisnimi osebami (Evropska komisija 2016, 7–8).

4.1.4 Javna uprava

Že od samega začetka je bilo v Srbiji preveč javnih uslužbencev, med njimi pa premalo tistih s pravo izobrazbo. Urad varuha človekovih pravic je bil v Srbiji ustanovljen leta 2005. EK je v svojih poročilih opozorila, da je reforma te institucije nujna pri srbski priključitvi k EU. Srbija je vpeljala šolanje za javne uslužbence, kar je predstavljalo velik napredek (Evropska komisija 2006, 8). Kot glavne cilje, ki jih mora Srbija doseči, je EK navedla določitev plače javnih uslužbencev ter povečanje števila izobraženih javnih uslužbencev. Kljub temu da je bila funkcija le-tega ustanovljena že leta 2005, je bil varuh človekovih pravic s strani parlamenta imenovan šele leta 2008. Med letoma 2005 in 2008 je bila ustanovljena tudi funkcija komisarja za dostop do javnih informacij. Po tem, ko je bil v tem letu sprejet zakon o varovanju osebnih podatkov, je komisar za dostop do javnih informacij prevzel nadzor nad njimi. Številna neodvisna telesa so se pritoževala predvsem nad tem, da nimajo dobrih delovnih pogojev, kar je omejevalo njihovo neodvisnost, ter da njihovo mnenje večkrat sploh ni upoštevano (Evropska komisija 2008, 8). Leta 2010 je EK v svojem poročilu pohvalila dobro delo javne uprave. Kljub vsem pohvalam, izrečenim leta 2010, je EK leta 2012

opozorila, da še vedno ni prišlo do reforme javne uprave. Po mnenju EK je potrebna reforma zaposlovanja in nagrajevanja ljudi, saj se je v takratni sistem prevečkrat vmešala politika (Evropska komisija 2012, 8–9). Na reformo javne uprave opozarja tudi ES v svojih sklepih o širitvi leta 2010 (Sklepi sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 13). V naslednjem letu je bila sprejeta samo strategija, s katero bi se lahko izpeljala reforma, vendar do le-te še ni prišlo. Strategija je bila v parlamentu sprejeta leta 2014. Istega leta je bil ustanovljen tudi Sekretariat za javne politike, ki bi lahko izboljšal izvajanje politik in njihovo implementacijo. Težava z zaposlovanjem in nagrajevanjem zaposlenih v javnih politikah je ostala tudi to leto. Po poročanju EK 60 % zaposlitev v javni upravi ni bilo izvedenih preko javnih natečajev (Evropska komisija 2014, 10). Leta 2015 je Srbija izpeljala reformo porabe javnega proračuna, kar je bil tudi eden od ciljev, ki jih je EK postavila leta 2015. Leta 2015 je EK postavila tri cilje, ki bi jih morala Srbija izpolniti (Evropska komisija 2015, 8):

- ureditev nalog in obveznosti institucij, ki so odgovorne za izvajanje politik, in koordinacija ter razvoj čvrstega planiranja ter sistema nadzora;
- reforma (organiziranosti) javnih služb, saj trenutna ureditev ovira zagotavljanje neodvisnosti in celotnosti javne uprave, ter zagotavljanje sistema napredovanja glede na dosežke posameznika;
- reforma letne porabe javnih sredstev.

Od teh ciljev je Srbija v letu 2016 izpeljala samo reformo sistema porabe javnih sredstev (Evropska komisija 2016, 9).

4.1.5 Civilni nadzor nad varnostnimi silami

Ko je leta 2006 Črna gora razglasila neodvisnost, je Srbija prevzela nadzor nad vojaškimi silami nekdanje skupne države. EK je v svojem poročilu leta 2006 opozorila, da se mora sprejeti revidiran zakon o funkciji ministra za obrambo. Načela civilnega nadzora nad vojsko so zapisana tudi v ustavi, ki je bila sprejeta leta 2006 (Evropska komisija 2006, 9). Srbija je v letu 2007 naredila manjši napredek. Ustanovil se je odbor za varnost in obrambo, naloge o varovanju meja so se preselile z Ministrstva za obrambo na Ministrstvo za notranje zadeve (Evropska komisija 2007, 9). Do manjšega napredka je prišlo tudi leta 2008, ko je Srbija sprejela nov zakon o vojski, obrambi in organiziranosti javnih služb. Pozitivno je bilo

predvsem to, da se je o sprejemu nove zakonodaje Ministrstvo za obrambo posvetovalo z varuhom človekovih pravic (Evropska komisija 2008, 11). Tako obrambna kot tudi varnostna strategija, na kateri je EK opozorila v svojem poročilu leta 2009, sta bili sprejeti istega leta. Kljub vsem pozitivnim spremembam je EK v svojem poročilu opozorila, da je civilnega nadzora nad varnostnimi silami še vedno premalo (Evropska komisija 2009, 10). Potem ko je odbor za varnost in obrambo do leta 2010 dobro deloval, je bil ta leta 2010 razrešen zaradi zlorabe položaja (Evropska komisija 2010, 9). Ko je bilo prisluškovanje pogovorom razglašeno kot protiustavno, je leta 2013 Srbija sprejela zakon, s katerim se je določilo, da se za prisluškovanje pogovorom potrebuje dovoljenje višjega sodišča. Velik korak proti dobremu civilnemu nadzoru nad varnostnimi silami je bil storjen s tem, ko se je leta 2013 parlamentarni odbor odločil za reden nadzor nad varnostnimi silami preko obiskov, poročil in pregledov (Evropska komisija 2013, 9). Do leta 2016 ni prišlo do nobene spremembe, treba pa je še malo izboljšati pravni okvir (Evropska komisija 2016, 9).

4.1.6 Sodni sistem

Že v svojem prvem poročilu leta 2005 je EK opozorila na takrat največjo hibo srbskega sodnega sistema, to je na njegovo nezadostno neodvisnost. Na neodvisnost sodstva precej vpliva velika vloga parlamenta pri imenovanju in razreševanju sodnikov. Ostali težavi, na kateri je EK opozorila v letu 2005, sta bili slabo šolanje za sodnike ter veliko nerešenih primerov iz preteklosti (Evropska komisija 2005, 15). Strategija reforme sodstva je bila sprejeta leta 2006. V istem letu je bil sprejet nov zakon o šolanju sodnikov. Kljub temu da je obstajal državni tožilec za vojne zločine, ni imel dovolj podpore za svoje dobro delovanje (Evropska komisija 2006, 9–10). Prva izmed pozitivnih sprememb je bila vpeljana leta 2007, ko so državni tožilci in sodniki dobili stalno službo (Evropska komisija 2007, 9–10). Leta 2006 je bilo ustanovljeno ustavno sodišče, delovati pa je začelo leta 2008, ko je parlament imenoval 10 od 15 ustavnih sodnikov. Vpeljalo se je tudi nove kriterije za sodnike, in sicer je bilo treba prestati dvoletno šolanje, preden je kandidat lahko postal sodnik. Svoje delo je začel tudi državni tožilec za vojne zločine, saj je bilo izdanih kar nekaj obtožb osebam, vpletenim v vojne zločine (Evropska komisija 2008, 10–11). Potem ko sta bila ob koncu leta 2008 ustanovljena Višji sodni svet in Svet državnih tožilcev, se je določilo, da bosta le-ta odgovorna za imenovanje in razreševanje sodnikov in državnih tožilcev. V letu 2009 se je začela tudi reforma in reorganizacija sodstva (Evropska komisija 2009, 11–12). Leta 2010 je EK v svojem poročilu opozorila, da mora biti sistem izbiranja sodnikov bolj transparenten.

Beneška komisija je oblikovala tudi kriterije za ponovno imenovanje sodnikov. Zaradi reorganizacije sodstva se je število nerešenih primerov iz preteklosti samo še povečevalo (Evropska komisija 2010, 10–11). SEU je v svojih sklepih o širitvi leta 2010 navedel, da je v Srbiji nujna reforma sodstva (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 13). Nova strategija o sodstvu za obdobje petih let je bila sprejeta leta 2013. Težave imenovanja sodnikov in večjega števila nerešenih problemov iz preteklosti pa so se nadaljevale (Evropska komisija 2013, 9–10). Nanje je opozoril tudi SEU, ki je v svojih sklepih omenil, da bi se morala Srbija v prihodnje bolj usmeriti na reformo pravosodja (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2013, 10–11). V letu 2014 se je vpeljalo tudi ocenjevanje za sodnike. Pozitivna sprememba je bila predvsem v tem, da so bili nekateri sodniki imenovani za nedoločen čas, medtem ko so ostajali kriteriji za imenovanje še vedno nejasni. EK je opozorila, da bi se lahko izboljšala brezplačna dostopnost do sodstva, kar bi pripeljalo do večje neodvisnosti sodstva (Evropska komisija 2014, 11–12). V svojih sklepih leta 2014 je SEU pohvalil napredek, ki ga je Srbija storila na področju reforme sodnega sistema v zadnjem letu (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2014, 14–16). Kot cilje, ki jih je potrebno doseči v naslednjih letih, je EK v svojem poročilu leta 2015 izpostavila (Evropska komisija 2016, 10):

- vpeljavo in implementiranje pravičnega in transparentnega načina napredovanja sodnikov, ki bazira predvsem na dosežkih posameznika,
- sprejetje novega zakona o brezplačni pravni pomoči,
- boljše sodelovanje z zunanjimi akterji.

V naslednjem letu je Srbija le delno dosegla te kriterije, saj je prišlo do manjšega napredka samo pri vpeljavi in implementaciji pravičnega ter transparentnega načina napredovanja sodnikov (Evropska komisija 2016, 10).

4.1.7 Protikorupcijska politika

Telo za boj proti korupciji je bilo v srbskem parlamentu ustanovljeno že leta 2001. Potem ko je bila leta 2005 predlagana nova strategija o boju proti korupciji, je srbska vlada ni želela sprejeti. Glavni razlog za to je tičal predvsem v tem, da vlada ni želela sprejeti zakona o javnem dostopu informacij. Strategija se je sprejela v mesecu decembru (Evropska komisija 2005, 16–17). V letu 2006 je bilo kar nekaj sodnikov obtoženih podkupovanja, zaradi česar je EK predlagala ustanovitev novega organa za boj proti korupciji ter implementacijo nove

strategije (Evropska komisija 2006, 10–11). Nekateri pozitivni učinki v implementaciji protikorupcijske politike so se opazili že v letu 2007. Kljub temu pa je korupcija ostala ena ključnih težav v Srbiji. Volitve leta 2007 so pokazale na še eno težavo, ki je v Srbiji zelo prisotna, in sicer financiranje političnih strank (Evropska komisija 2007, 10–11). V letu 2008 so bili sprejeti nekateri amandmaji zakona o financiranju političnih strank, kar je predstavljalo manjši napredek v primerjavi s prejšnjimi leti. V okviru policije se je ustanovil tudi oddelek za korupcijo in finančne preiskave. Potem ko se je leta 2007 določilo, da morajo javni uslužbenci oddajati svoja poročila o dohodkih, v letu 2008 ni bilo vidnega napredka, saj tretjina javnih uslužbencev svojega dohodka ni navedla, medtem ko sodnim uslužbencem tega ni bilo potrebno navajati. EK je ponovno opozorila na ustanovitev novega organa za boj proti korupciji (Evropska komisija 2008, 12–13). Policijske oblasti so v letu 2009 pokazale večjo voljo pri boju proti korupciji. Glavna področja, kjer je korupcija najbolj prisotna, so javno tožilstvo, privatizacija in poraba proračuna (prav tam).

Do večjega napredka je prišlo leta 2010, ko je bila ustanovljena komisija za boj proti korupciji. EK je v svojem poročilu opozorila, da še vedno ostajajo težave pri financiranju političnih strank in političnih kampanj (Evropska komisija 2010, 11–12). SEU v svojih sklepih o širitvi leta 2010 opozarja, da je potreben napredek pri boju proti korupciji (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 13). V letu 2013 je protikorupcijska komisija povečala svojo vlogo pri financiranju političnih strank. Pomembno je predvsem to, da se je v boj proti korupciji vključilo tudi sodstvo, predvsem pri obsodbah na 'višjih' ravneh. Opozorjeno je bilo na to, da se sprejme tako nov akcijski načrt kot tudi nova strategija za boj proti korupciji (Evropska komisija 2012, 12). Tako strategija kot akcijski načrt sta bila sprejeta leta 2013. Povečalo se je tudi število preiskav zaradi korupcije, kar je pomemben korak v boju proti korupciji (Evropska komisija 2013, 10). Do leta 2016 ni prišlo do velikega napredka, sprejel se je samo nov zakon o varovanju žvižgačev (Evropska komisija 2015, 13). Na konferenci o Zahodnem Balkanu v Trstu (12. 7. 2017) je bilo govora tudi o boju proti organiziranemu kriminalu. Italijanska protikorupcijska agencija je v Trstu organizirala delavnico, na kateri je sodelovala tudi Regionalna protikorupcijska iniciativa. Pokazalo se je, da si obe strani želita sodelovanja tudi v prihodnje (Zaključna konferenca o Zahodnem Balkanu 2017, 2).

4.1.8 Boj proti organiziranemu kriminalu in terorizmu

Do leta 2012 je bil boj proti organiziranemu kriminalu v poročilih EK o napredku Srbije del poglavja o pravici, organiziranemu kriminalu in terorizmu, od leta 2012 naprej pa je bil vključen v poglavje o demokraciji in vladavini prava. Že od leta 2005 je boj proti organiziranemu kriminalu ena največjih težav v Srbiji. Leta 2005 je EK opozorila predvsem na to, da je potrebno pospešiti implementacijo mednarodnih konvencij ter sprejeti svojo strategijo in akcijski načrt. Tudi varovanje prič ni bilo dovolj dobro, saj ni obsegalo dovolj finančnih sredstev, da bi se varovanje lahko ustrezno izvajalo (Evropska komisija 2005, 51). V naslednjih letih je postopoma prišlo do napredka. Leta 2006 je bil ustanovljen oddelek za boj proti organiziranemu kriminalu. EK je v svojem poročilu opozorila na to, da morajo policijske sile, sodstvo in tožilstvo med seboj sodelovati. Povečati se je morala tudi zmogljivost ekipe za preiskovanje finančnega organiziranega kriminala ter sodelovanje z Europolom. Sodne obravnave proti osumljencem organiziranega kriminala so bile prepočasne (Evropska komisija 2006, 38–39). V letu 2007 je bil sprejet nov pravilnik o kazenskih postopkih. Prišlo je tudi do napredka pri preiskavi umora nekdanjega premierja Zorana Djindjića, pri kateri je bilo obtoženih nekaj osumljencev. Opozorjeno je bilo na to, da se mora sprejeti nov pravilnik o kazenskih postopkih, vendar je bilo to premaknjeno na začetek leta 2008. Zaradi dobrega regionalnega sodelovanja je prišlo do nekaj aretacij na tem področju (Evropska komisija 2007, 42–43). V letu 2008 ni prišlo do napredka. Ker ni bil sprejet nov pravilnik o kazenskih postopkih, ni prišlo do reforme policije in sodstva. Sodelovanje z mednarodnimi organizacijami v boju proti organiziranemu kriminalu je ostalo prešibko. Tudi obsodbe proti osumljencem organiziranega kriminala so bile zelo redke. Treba je bilo sprejeti tudi skupno bazo podatkov o osumljencih organiziranega kriminala (Evropska komisija 2008, 51–53).

Do napredka je ponovno prišlo leta 2009, ko je bila sprejeta nova strategija za boj proti organiziranemu kriminalu, ob njej pa je bil sprejet tudi zakon o organiziranosti nacionalnih institucij v boju proti organiziranemu kriminalu. V okviru policije je bil sprejet oddelek za boj proti finančnemu organiziranemu kriminalu. Še vedno pa nista bila narejena analiza groženj in akcijski načrt za boj proti organiziranemu kriminalu (Evropska komisija 2009, 54). Akcijski načrt je bil sprejet septembra leta 2009. V letu 2010 se je izboljšalo tudi sodelovanje med različnimi institucijami, ki je pripeljalo do več aretacij. Srbija, Albanija, BIH, Makedonija, Črna gora in Hrvaška so podpisale sporazum o ustanovitvi regionalne pisarne, ki bo imela sedež v Beogradu (Evropska komisija 2010, 53).

Leta 2012 je bil v Poročilu o napredku EK vpeljan nov kriterij, ki je bil prej del kriterija, imenovanega boj proti korupciji in organiziranemu kriminalu. EK v svojem poročilu omenja, da je le-ta v Srbiji dobro razvit ter da je pomembno sodelovanje med državami v regiji. Oblike organiziranega kriminala, ki so prisotne v Srbiji, sta bila predvsem pranje denarja in trgovina z drogami. Izdelati se je moral pregled nad obsodbami na tem področju (Evropska komisija 2012, 12). Sodelovanje med državami v regiji na tem področju je prineslo nekaj pozitivnih rezultatov. EK je opozorila, da je pomembno predvsem to, da se na področju financ in organiziranega kriminala vodi vzporedne preiskave. Težava ostaja v tem, da je pri preiskavah policija odvisna od načrta nacionalne varnostno-obveščevalne službe, kar ni v skladu z evropskimi standardi (Evropska komisija 2013, 12). SEU je v svojem sklepu leta 2013 opozoril na to, da se mora Srbija usmeriti tudi na boj proti organiziranemu kriminalu (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2013, 10–11). Srbija je tudi v naslednjih letih nadaljevala z dobrim sodelovanjem z ostalimi državami v regiji pri boju proti organiziranemu kriminalu. EK je v poročilu leta 2014 zapisala, da je potrebno oceniti grožnje organiziranega kriminala, zato da se lahko načrtuje strategije in akcijske načrte (Evropska komisija 2014, 12–13). Potem ko je SEU zadnja leta v svojih sklepih vedno opozarjal na nekatere stvari, ki bi jih bilo potrebno v boju proti kriminalu spremeniti, je v letu 2014 izrazil zadovoljstvo nad napredkom, ki ga je Srbija naredila. V sklepih je pohvalil tudi dobro sodelovanje Srbije pri regionalnem sodelovanju na področju boja proti organiziranemu kriminalu (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2014, 14–16). V letu 2015 je bilo odprtih nekaj laboratorijev za preiskovanje DNA in drog. Pomembno je bilo, da se naredi pregled nad organiziranim kriminalom v Srbiji, saj do tedaj še ni bil narejen. Kot prihodnji cilj je bila omenjena tudi ustanovitev platforme, preko katere bi si lahko varnostne agencije izmenjevale informacije, ter nova organizacija nalog v policijskih vrstah (Evropska komisija 2015, 14). Nekaj napredka je bilo storjenega leta 2016, saj se je v okviru policije ustanovil nov oddelek, ki je zadolžen samo za boj proti organiziranemu kriminalu (Evropska komisija 2016, 17).

4.2 Sodelovanje z Mednarodnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije

ICTY je bil ustanovljen leta 1993 (Dobbels 2009, 7). Kljub temu se država ni nagrajevala s sodelovanjem z le-tem do leta 2005, ko je bil uveden SAA (Dobbels 2009, 9). Med letoma

1998 in 2005 EU ni vplivala na sodelovanje med Srbijo in ICTY, ampak je bila ta naloga v rokah ZDA (Dobbels 2009, 9). Sodelovanje Srbije z ICTY v tem obdobju ni bilo dobro, sodelovala je samo takrat, ko je imela od tega neko korist. Nekateri avtorji opisujejo odnos med Srbijo in ICTY med letoma 2000 in 2003 kot zelo težkega, predvsem zaradi slabega sodelovanja Srbije (Stojanović 2013, 58). To se lepo vidi na primeru aretacij nekaj zločincev tik pred začetkom srečanja na vrhu med EU in državami ZB v Tesselonikih leta 2003. Še en razlog, da je Srbija sodelovala z ICTY, je, ker se je bližal datum, ko je s strani ZDA dobila novo finančno pomoč (Dobbels 2009, 10). Slabo sodelovanje je bilo predvsem posledica tega, da takratni predsednik in kasneje predsednik vlade Vojislav Koštunica ni podpiral sodelovanja z ICTY. V njegovem času je Srbija storila zgolj minimalno, da ji ZDA in EU še vedno lahko verjameta, da sodeluje z ICTY. Parlament ZRJ je leta 2002 sprejel zakon o sodelovanju z ICTY. Sprejel je politiko tako imenovane prostovoljne predaje osumljencev. To je pomenilo, da Srbija ne bo več aretirala osumljencev, ampak bo poskusila izpogajati njihovo prostovoljno predajo. Ta politika ZDA ni bila všeč, zato so prekinili finančno pomoč Srbiji. Pritisk ZDA in prekinitve finančne pomoči je pripeljala do tega, da je Srbija začela sodelovati in v tistem času sodišču pripeljala 14 osumljencev (Dobbels 2009, 19–20). Matthias Dobbels v svojem članku omenja, da so glavni veto akterji pri sodelovanju z ICTY Vojislav Koštunica, srbska vojska in Srbska varnostno-obveščevalna služba (BIA) (Dobbels, 2009, 21–25).

Obveznost Srbije dobro sodelovati z ICTY izhaja iz njenega sodelovanja v Daytonskem sporazumu in članstva v OZN. Leta 2005 je bil opazen manjši napredek na tem področju, vendar je bilo še vedno veliko pomembnih zločincev na begu. EK je v svojem poročilu omenila, da mora Srbija zamrzniti premoženjsko stanje zločincev na begu (Evropska komisija 2005, 23). Leta 2006 se je sprejel zakon, s katerim lahko preiskovalci ICTY dostopajo do dokumentov srbskih oblasti. Zamrznilo se je tudi premoženjska stanja nekaterih zločincev, ki so bili še vedno na begu, a kljub temu ni prišlo do nobenega napredka pri njihovem preganjanju. Kot prioriteto se je izpostavilo predvsem Ratka Mladića. Sodelovanje med policijskimi in vojaškimi silami pri prijetju zločincev ni bilo dovolj dobro, zaradi česar Srbija ni izpolnjevala kriterijev za sodelovanje z ICTY. Slabo sodelovanje je pripeljalo do prekinitve pogajanj s Srbijo o SAA (Evropska komisija 2006, 15). SEU je v sklepu o širitvi leta 2006 omenil, da bi morala povečati svoje sodelovanje z ICTY (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2006, 5). Pogajanja so bila prekinjena, potem ko sta to zahtevali EK in Nizozemska (Dobbels 2009, 13). Nadaljevala so se leta 2007, ko je Srbija zopet pokazala voljo do sodelovanja z ICTY. Ustanovil se je Nacionalni varnostni svet, ki je

bil po novem odgovoren za koordinacijo sodelovanja med policijo in vojsko. Dobro regionalno sodelovanje je pripeljalo do prijete dveh osumljencev, ki sta bila tudi pripeljana pred sodišče v Haag (Evropska komisija 2007, 17). Srbija pa leta 2008 ni naredila velikega koraka k dobrim odnosom z ICTY, saj sta bila aretirana le 2 od 4 vojnih zločincev, Radovan Karadžić in Stojan Župljanin, medtem ko sta bila Ratko Mladić in Goran Hadžić še vedno na begu (Evropska komisija 2008, 21). Nagrada za aretacijo Radovana Karadžića je bil podpis SAA (Dobbels 2009, 10). V letu 2009 je prišlo tudi do sprememb v srbski obveščevalni agenciji, kjer je bil imenovan nov direktor, odstavljeni pa so bili oficirji, ki so bili neposredno povezani z Ratkom Mladićem (Dobbels 2009, 26). Od tega, ko je nova vlada prevzela svoje vladanje leta 2008, so na Srbijo letele same pohvale s strani glavne tožilke ICTY Carle Del Ponte. Mladić in Hadžić sta bila prijeta leta 2011 (Evropska komisija 2012, 19). Pohvale pri sodelovanju z ICTY je izrekel tudi SEU v svojih zaključkih o širitvi leta 2009, kjer je navedel, da je zadovoljen s sodelovanjem Srbije z ICTY. Omenil pa je tudi, da je potrebno v prihodnosti to sodelovanje še izboljšati, če želi Srbija doseči pozitivne rezultate (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2009, 14). V svojih zaključkih leta 2010 je SEU poudaril, da Srbija dobro sodeluje z ICTY, kljub temu da sta bila glavna osumljenca Goran Hadžić in Ratko Mladić še vedno na prostosti (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 14), potem ko sta bila leta 2011 prijeta, pa je SEU v svojih zaključkih omenil, da je Srbija s tem dosegla dovolj dobro stopnjo sodelovanja z ICTY (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2011, 18–19). Tudi po tem, ko sta bila prijeta še zadnja obtoženca, je Srbija dobro sodelovala s sodiščem pri raziskovanju, kdo je ponujal pomoč obtožencem, ko so bili le-ti na begu (Evropska komisija 2013, 11).

4.3 Reševanje kosovskega vprašanja

Dobri odnosi s Kosovom in spoštovanje Resolucije Združenih narodov 1244 je eden od ključnih ciljev evropskega partnerstva ter regionalnega sodelovanja. Srbska pogajalska skupina o prihodnosti Kosova, se je ustanovila ob koncu leta 2005. Srbija je Kosovo videla kot ozemeljsko neodvisno območje pod oblastjo Srbije (Evropska komisija 2006, 16). Srbija je Srbom, živečim na Kosovu, prepovedala sodelovanje na lokalnih volitvah. Srbija je sodelovala tudi v pogajanjih o prihodnosti Kosova, vendar svojega mnenja ni spremenila

(Evropska komisija 2007, 16). Srbija ni sprejemala prisotnosti mednarodnih sil na Kosovu. Zaradi tega se je Srbija odločila organizirati lokalne volitve na Kosovu, kljub temu da je *United Nations Missions in Kosovo* (UNMIK)²⁸ temu nasprotoval. Srbija je uporabila vsa svoja legalna, diplomatska in miroljubna sredstva za boj proti neodvisnosti Kosova. Februarja leta 2008 je sprejela tudi odločitev, s katero je razveljavila kosovsko deklaracijo o neodvisnosti. Odpoklicala je tudi svoje veleposlanike v državah, ki so priznale neodvisnost Kosova. V naslednjih mesecih, so se le-ti vrnil na svoja delovna mesta. Srbija Srbija se je upirala tudi vsem rekonfiguracijam mednarodne uprave na Kosovu, tudi misiji EULEX, razen če le-ta ni potrjena s strani Varnostnega sveta Združenih narodov (Evropska komisija 2008, 5). Nekoliko po tem, ko je Kosovo razglasilo svojo neodvisnost, so v Srbiji potekale volitve za predsednika države. Pri volitvah se je zelo opazila razdeljenost ljudi glede situacije Kosova. Kljub temu da se je pred volitvami pokazalo, da je večina prebivalstva za ohranitev stikov s Kosovom, je na volitvah s 120.000 glasovi zmagal Boris Tadić, ki je podpiral integracijo k EU. Kasneje je Srbija začela počasi sodelovati tudi z misijo EULEX. Obe strani sta januarja leta 2009 podpisali sporazum o policijskem sodelovanju (Evropska komisija 2009, 5). SEU je v svojih sklepih leta 2010 pozitivno sprejel sodelovanje med Srbijo in EU, zaradi katerega je prišlo do podpore sklepa Generalne skupščine ZN 64/298, ob tem pa spodbujal Srbijo, da bolj sodeluje z misijo EULEX na Kosovu. Pripravljen je bil tudi podpreti dialog med Beogradom in Prištino (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2010, 13).

Ko sta v letu 2011 državi dosegli nekaj dogovorov na področju carine, priznavanja univerzitetnih diplom, matičnih knjig in prostega gibanja oseb ter katastra in integriranega upravljanja mej, je SEU zelo pozitivno sprejel vse dosežene dogovore in državi spodbujal, naj z njimi nadaljujeta. Poudaril je, da je dober dialog med obema državama ključen za razvoj regije (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2011, 18–19). Leta 2012 je SEU dobro sprejel sodelovanje med misijo EULEX in Srbijo ter omenil, da je zanj zelo pomembno, da misija EULEX deluje brez težav in ovir. Obe strani je pozval k temu, da se na severu Kosova oblikujejo strukture, ki bi pripomogle k boljši varnosti in pravosodnemu varstvu lokalnih prebivalcev. Podpiral je tudi dobro sodelovanje med predsednikoma vlad Kosova in Srbije Hashimom Thaçijem in Ivico Dačićem pri reševanju kosovskega problema (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2012, 20–22).

²⁸ Ustanovljena je bila z gornjo Resolucijo Varnostnega sveta Združenih narodov.

Po posredovanju visoke predstavnice EU za skupno zunanjo in varnostno politiko Catherine Ashton je aprila leta 2013 prišlo do sestanka med predstavnikoma Srbije in Kosova ter Catherine Ashton. Prišlo je do prvega dogovora o normalizaciji odnosov med Kosovom in Srbijo (Evropska komisija 2013, 5). Nekateri ta dogovor imenujejo tudi »bruseljski dogovor«. Določila Prvega sporazuma o načelih, ki urejajo normalizacijo odnosov Srbije in Kosova (2013), so:²⁹

- ustanovitev združenja srbskih občin na Kosovu,
- enotna policijska sila na Kosovu in integracija policijskih sil na severu Kosova v enotno policijo,
- integracija in delovanje vseh sodnih avtoritet v zakonodajnem okviru Kosova,
- občinske volitve na severu Kosova v letu 2013.

Poleg tega dogovora sta državi dosegli nekaj dogovorov na področju energije in telekomunikacij. Kosovo se je začelo vključevati v nekatere regionalne pobude. V letu 2014 je bilo Kosovo prvič vključeno v Sodelovalni proces Jugovzhodne Evrope (*South East European Cooperation Process – SEECP*).³⁰ Kljub temu je bilo nesodelovanje Kosova pri ostalih regionalnih pobudah velika težava. Med državama je bil dosežen tudi dogovor, da lahko državljani Kosova s kosovskimi osebnimi izkaznicami preko Srbije potujejo v ostale države. Srbija je nadaljevala svoje dobro sodelovanje z misijo EULEX, predvsem na področju vojnih zločinov (Evropska komisija 2014, 5–6). Napredek Srbije pri odnosih s Kosovom je bil pohvaljen tudi na konferenci o začetku pristopnih pogajanj s Srbijo, to je ES poudaril tudi v svojem mnenju (Spošno stališče EU o začetku pogajanj s Srbijo 2014, 3).

SEU je v naslednjih letih podpiral dogovore, ki so bili doseženi med obema državama, in poudarjal, da imata obe državi potencial bodočega članstva v EU. Avgusta leta 2015 je prišlo še do enega dogovora med državama. Glavni cilj dogovora je bila ustanovitev skupnosti srbskih občin v Srbiji. Leta 2015 je prišlo do nekaj napredka na nekaterih področjih sodstva, katastra, energije in mejnih prehodov. Na področju sodstva je Srbija omogočila kosovskim Srbom, ki so sodniki, da se priključijo sodnemu sistemu Kosova (Evropska komisija 2015,

²⁹ Prvi sporazum o načelih, ki urejajo normalizacijo odnosov, *First agreement on principles governing the normalisation of relations*. 2013. Podpisan s strani predstavnika Srbije Ivica Dačića in predstavnika Kosova Hashima Thaçia, v Bruslju 19. 4. 2013.

³⁰ Sodelovalni proces Jugovzhodne Evrope (SEECP). Ustanovljen je bil v Sofiji leta 1996. Glavni cilj procesa je krepitev regionalnega sodelovanja in zaupanja, dobrih midsosedskih odnosov, stabilnosti in varnosti regije ter sodelovanje v boju proti organiziranemu kriminalu in proti terorizmu. Ustanoviteljice so: Albanija, BIH, Srbija, Bolgarija, Grčija, Makedonija, Romunija in Turčija. Kasneje so se pridružile še Hrvaška (2005), Moldavija (2006), ČG (2007), Slovenija (2010) in Kosovo (2014). V letošnjem letu predseduje Slovenija (Svet za regionalno sodelovanje 2017).

22–23). SEU je Srbijo pozval, naj nadaljuje z dobrim spoštovanjem dogovorov s Kosovom, tako tistih, sprejetih že prej, kot tudi dogovorov iz leta 2015. Odnosi med državama bodo pod drobnogledom EU do konca pristopnih pogajanj (Sklepi Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu 2015, 12). Avgusta leta 2015 je bil dosežen drugi sporazum med državama, ki se ukvarja predvsem z ustanovitvijo združenja srbskih občin na Kosovu (Asocijacija/Zajednica srpskih opština na Kosovu – opšta načela/osnovni elementi)³¹. Potem ko se je na konferenci 15. 12. 2015 odprla prva alineja 35. poglavja, ki se ukvarja z odnosom med Kosovom in Srbijo, je Srbija od ES dobila pohvale, da je storila velik napredek v odnosih s Kosovom, vendar se morajo ti dobri odnosi tudi nadaljevati (Drugo srečanje pristopne konference s Srbijo na ministrski ravni 2015, 2). EK je v svojem poročilu o napredku Srbije leta 2016 opozorila, da implementacija dogovorov iz leta 2015 poteka zelo počasi, prišlo pa je do nekaj napredka pri implementaciji dogovorov iz leta 2013. Pripadniki kosovskih policijskih sil, ki so Srbi, so od leta 2016 naprej del policijskega in varnostnega sistema Kosova. Za evropsko perspektivo obeh držav je potrebo še kar nekaj napredka pri reševanju kosovskega vprašanja in normalizaciji odnosov med državama (Evropska komisija 2016, 23–24). Po pisanju nekaterih medijev je na vidiku t. i. »novo obdobje« dogovorov med Srbijo in Kosovom, s katerim želijo rešiti spore, s katerimi se državi ukvarjata že več kot 300 let. Pogajanja se bodo začela v oktobru. V svoji izjavi pred pogajanja je predsednik Republike Srbije Aleksandar Vučić izjavil, da morajo biti pogajanja inkluzivna ter da se mora upoštevati mnenje vseh ljudi, tudi tistih, ki nimajo dobrega mnenja o odnosih s Kosovom (Aljazeera Balkans 2017). Med državama je bil dosežen dogovor med predsednikom Srbije Aleksandrom Vučićem in predsednikom Kosova Hashimom Thačijem v juliju in je bil konec avgusta potrjen s strani visoke predstavnice EU za SZVP Federice Mogherini v Bruslju (DW 2017). Septembra leta 2017 je prišlo do napredka v spoštovanju sporazuma iz leta 2013, saj se je Kosovo odločilo, da bo oblikovalo skupnost srbskih občin na Kosovu, ki je del dogovora med državama iz leta 2015 (Srbija danas 2017).

³¹ Asocijacija/Zajednica srpskih opština na Kosovu – opšta načela/osnovni elementi – *Association/Community of Serb majority municipalities in Kosovo – general principles/main elements*. 2015. Podpisan v Bruslju 26. 8. s strani predstavnikov Kosova in Srbije, vstopil v veljavo ob podpisu.

5 Sklepna analiza

Po opravljeni longitudinalni analizi izpolnjevanja političnih kriterijev in dodatnih pogojev v prejšnjem poglavju bom v tem poglavju predstavil ugotovitve, se izrekel do zastavljenih hipotez in odgovoril na raziskovalno vprašanje.

Prvi obravnavani kriteriji so bili tisti, ki spadajo pod demokracijo in vladavino prava. Če pogledamo prvega od kriterijev, to je ustavo, pri tem ni prišlo do velikega napredka. Od sprejema nove ustave leta 2006 do leta 2016 ni prišlo do napredka in do sprejetja nove ustave (ali do ustreznih sprememb obstoječe ustave), kljub temu da se je večkrat opozorilo na težave. Glavni težavi sta bili na začetku vmešavanje parlamenta v imenovanje in razreševanje sodnikov in ne vključenost manjšinskih pravic v ustavo. Ko so bile manjšinske pravice leta 2014 vključene, na žalost ni prišlo do napredka pri imenovanju in razreševanju sodnikov in ima pri tem parlament še vedno zelo močno vlogo.

Delovanje parlamenta je bilo že od začetka zelo dobro in je imel zelo pomembno vlogo, težava pa je bila v tem, da ni upošteval mnenja svojih komitejev ter javnosti. Z leti se je to spremenilo in je vedno več sodeloval tako s svojimi komiteji kot tudi s civilno javnostjo. Glavna težava pri parlamentu pa je bilo njegovo vmešavanje v imenovanje in razreševanje sodnikov in nadzor parlamentarnih strank nad mandati svojih poslancev. Medtem ko v večini držav velja, da stranke predložijo seznam svojih kandidatov ob oznanitvi kandidature na volitvah, so lahko v Srbiji stranke razreševale in imenovale svoje kandidate brez utemeljenega razloga tudi po koncu volitev. Ti dve težavi se do leta 2016 nista rešili. Delovanje parlamenta je z leti postalo bolj transparentno, potem ko so svoje dokumente objavljali na spletu in imeli spletni prenos sej. Sklepamo lahko, da se je delovanje srbskega parlamenta med letoma 2005 in 2016 delno izboljšalo, saj še vedno obstajajo nekatere težave, zaradi katerih je parlament viden v slabi luči.

Tretji kriterij, ki spada pod demokracijo in vladavino prava, je delovanje vlade. Vlada je od leta 2005 podpirala evropsko integracijo, saj je že leta 2005 sprejela strategijo za evropsko integracijo. V strategiji je bilo omenjeno, da bo Srbija vsako leto oddajala poročila o tem, ali so vsi sprejeti zakoni v skladu z zakonodajo EU. Po osamosvojitvi Črne gore je bila vlada do leta 2008 zelo šibka, saj so vsako leto potekale volitve zaradi nesoglasij med strankami. Edina

vlada, ki je zdržala na svoji pozicijipoložaju celoten mandat, je bila izvoljena leta 2008 in je končala svoj mandat leta 2012. Edina negativna stvar, na katero so opozorile evropske institucije, je bilo slabo sodelovanje s civilno skupnostjo, parlamentom in ostalimi neodvisnimi osebami, vendar se je to do leta 2016 izboljšalo. Glede na to, kar je vlada dosegla med letoma 2005 in 2016, lahko zaključim, da je naredila velik korak naproti EU.

Javna administracija in njeno delovanje je naslednji kriterij, ki spada pod demokracijo in vladavino prava. Tako kot v marsikateri državi je tudi v Srbiji število javnih uslužbencev preveliko. Problematično pa je bilo predvsem to, da je imela premalo izobraženega kadra, zaradi česar je leta 2008 vpeljala izobraževanje za javne uslužbence. Naslednja težava, na katero so opozorile institucije EU, je bil status neodvisnih teles, saj so se le-ta pritoževala, da nimajo dovolj dobrih delovnih pogojev, da bi lahko svoje delo opravljala, kot je potrebno. Kasneje se je njihov položaj izboljšal, ni pa se izboljšal sistem zaposlovanja ljudi v javnih upravi. Težavno je bilo predvsem to, da je več kot polovica zaposlenih v javni upravi svoja delovna mesta zasedla izven razpisov in po prijateljskih vezeh. Po vseh pregledanih poročilih med letoma 2005 in 2016 lahko zaključimo, da je prišlo v javni administraciji do delnega napredka, saj je tu potrebno izboljšati še kar nekaj zadev, da bo lahko izpolnjevala evropske standarde.

Naslednji kriterij, ki sem ga obravnaval, je civilni nadzor nad varnostnimi silami. Srbija je po osamosvojitvi Črne gore leta 2006 prevzela nadzor nad vojsko. Že v novo sprejeti ustavi so bili zapisani nekateri principi civilnega nadzora nad varnostnimi silami. Napredek je bil storjen v letih 2007 in 2008, ko se je ustanovil parlamentarni komite za varnost in obrambo, naloge varovanja meja pa so se preselile z Ministrstva za obrambo na Ministrstvo za notranje zadeve. Leta 2008 je bil sprejet tudi nov zakon o vojski, obrambi in organiziranosti javnih služb, kar je predstavljalo pozitiven korak naprej. Pomemben korak je bil storjen leta 2013, ko se je parlamentarni komite za varnost in obrambo odločil za redne preglede varnostnih sil preko obiskov poslopij in rednih poročil, ki jih morajo varnostne sile izdajati. Celostno gledano lahko rečemo, da je prišlo do opaznega napredka na področju civilnega nadzora nad varnostnimi silami. Šesti obravnavani kriterij je delovanje sodstva. Le-to je že od leta 2005 naprej s strani institucij EU videno kot problematično. Glavna težava sodstva, ki zaenkrat še ni rešena, je njegova neodvisnost. Na njegovo neodvisnost vpliva predvsem to, da ima parlament veliko vlogo pri imenovanju in razreševanju sodnikov. Na to težavo so večkrat v svojih poročilih in sklepih opozarjale tudi vse evropske institucije ter Beneška komisija. Leta 2011 so bili s strani beneške komisije oblikovani tudi kriteriji za imenovanje sodnikov, vendar

do velikega napredka na tem področju ni prišlo. Kot težavo je EK leta 2005 videla tudi preslabo izobraževanje sodnikov in preveliko število nerešenih primerov iz preteklosti. Pri zadnjih dveh težavah je prišlo do manjšega napredka, saj se je leta 2007 vpeljalo izobraževanje za sodnike in tožilce, medtem ko se je število nerešenih primerov iz preteklosti zmanjšalo, ni pa popolnoma odpravljeno. Kot pozitivno spremembo lahko vidimo tudi vpeljavo sistema za ocenjevanje sodnikov. Po opravljeni raziskavi vidimo, da je v obdobju med letoma 2005 in 2016 na področju sodstva prišlo do zelo majhnega napredka, saj glavna težava še ni bila odpravljena, pri ostalih izpostavljenih težavah pa je prišlo do zelo majhnega napredka.

Naslednja dva obravnavana kriterija sta bila boj proti korupciji in boj proti organiziranemu kriminalu, ki sta od leta 2012 združena, pred tem pa sta bila ločena. Če pogledam razvoj protikorupcijske politike v Srbiji, je bil organ parlamenta za boj proti korupciji ustanovljen že leta 2001. Korupcija je bila že od samega začetka poročil videna kot velika težava Srbije. Že leta 2006 je bilo nekaj sodnikov obtoženih zaradi prejemanja podkupnin. Nova težava se je pokazala ob parlamentarnih volitvah leta 2007, pri katerih se je izkazalo, da obstaja velika težava pri financiranju političnih strank, ki pa se je rešila naslednjega leta s sprejemom novega zakona o financiranju političnih strank. Velik napredek je bil storjen leta 2010 z ustanovitvijo Komisije za boj proti korupciji. Slednja je povečala nadzor nad financiranjem političnih strank in začela preiskave proti korupciji. Celostno gledano je dosegla Srbija v obdobju med 2005 in 2016 dober napredek, ki pa ni učinkoval, saj je prisotnost korupcije v Srbiji še vedno visoka. Tako kot korupcija je tudi organiziran kriminal v Srbiji močno prisoten, predvsem na področju pranja denarja in trgovine z drogami. Do manjšega napredka je prišlo leta 2007, ko se je sprejel nov zakon o kazenskih postopkih, začela pa se je tudi preiskava umora nekdanjega predsednika vlade Zorana Djindjića, za katerega naj bi bile odgovorne skupine organiziranega kriminala. Večkrat se je opozorilo, da je sodelovanje Srbije z mednarodnimi organizacijami za boj proti organiziranemu kriminalu prešibko, na drugi strani pa so države v regiji zelo dobro sodelovale med seboj, saj je prišlo do nekaterih aretacij. Kot eno od težav pri preiskavah organiziranega kriminala EK omenja povezanost med policijo in nacionalno varnostno agencijo. Kasneje se je odprlo nekaj laboratorijev za preiskave DNK in drog ter oddelek za boj proti organiziranemu kriminalu v okviru policije, kar je pozitiven korak naprej. Če pogledam napredek Srbije v boju proti organiziranemu kriminalu med letoma 2005 in 2016, lahko po opravljeni raziskavi sklenem, da je naredila

velik korak naprej, je pa organiziran kriminal še vedno prisoten. Če bo Srbija nadaljevala s svojimi akcijami, lahko to prinese zelo pozitivne rezultate.

Prvi od kriterijev, ki je del dodatnega pogojevanja, je sodelovanje Srbije z ICTY. To sodelovanje je bilo do leta 2005 pogoj za finančno pomoč Srbiji s strani ZDA, kar pa je Srbija izkoriščala, saj ni prišlo do nobenega napredka, dokler ni bilo potrebno dobiti nove finančne injekcije s strani ZDA, takrat pa je Srbija kar naenkrat pred Haag pripeljala 14 osumljencev. Glavni razlog za slabo sodelovanje je bil odpor do sodelovanja s strani predsednika države, vojske in policije. EU je vključila sodelovanje med Srbijo in ICTY v SAA leta 2005 in takoj opozorila, da je večina glavnih osumljencev še na begu. Slabo sodelovanje med Srbijo in ICTY je pripeljalo do prekinitve pogajanj o SAA leta 2006. Potem ko je Srbija leta 2007 pokazala dobro voljo po sodelovanju in ustanovila Nacionalni varnostni svet, so se pogajanja zopet odprla. V naslednjih letih je Srbija dosegla velik napredek z aretacijo štirih glavnih osumljencev: Radovana Karadžića in Stojana Župljanina (2008) ter Ratka Mladića in Gorana Hadžića (2011). Dober napredek so opazile tudi vse institucije EU, ki so pohvalile napredek Srbije na tem področju in omenile, da se mora sodelovanje, kljub temu da so bili vsi osumljenci prijeti, nadaljevati. Celostno lahko po opravljeni raziskavi sklenem, da je Srbija na tem področju naredila velik napredek, je pa potrebovala nekoliko motivacije s strani EU, ki je, kot zgleđa, dobro učinkovala.

Glede na izvedeno analizo je bil največji napredek storjen na področju odnosov s Kosovom. Srbija je od samega začetka Kosovo videla kot teritorialno neodvisno ozemlje pod okriljem Srbije. Kosovskim Srbom je prepovedala udeleževanje na lokalnih volitvah in ni sprejemala prisotnosti mednarodnih sil na Kosovu. Kljub temu da je uporabljala vsa svoja legalna, diplomatska in miroljubna sredstva za boj proti samostojnosti Kosova, tega ni uspela preprečiti, saj se je Kosovo leta 2008 osamosvojilo. Osamosvojitve Kosova je zelo poslabšala odnose med Srbijo in Kosovom. Sčasoma je tudi Srbija popustila in začela sodelovati z misijo EULEX na Kosovu ki je prej ni podpirala. SEU je pohvalil sodelovanje med Srbijo in EULEX ter izrazil svojo podporo pri dialogu med državama. V naslednjih letih sta Srbija in Kosovo dobro sodelovala in dosegla nekaj sporazumov na različnih področjih. Velik korak naprej pa je bil storjen leta 2013, ko sta na pobudo takratne visoke predstavnice za Skupno zunanjo in varnostno politiko Catherine Ashton dosegli sporazum, s katerim se je uredilo ustanovitev srbskih občin na Kosovu, občinske volitve na Kosovu ter delovanje policije in sodstva na Kosovu. Napredek je bil storjen tudi s tem, ko je Srbija leta 2014 podprla vključevanje Kosova v nekatere regionalne organizacije, v katerih pred tem ni podpirala

možnosti vključitve Kosova. V letu 2015 sta državi podpisali nov sporazum, ki je usmerjen predvsem na ustanovitev srbskih občin na Kosovu. Velik napredek pri odnosih s Kosovom je bil s strani EU nagrajen z začetkom pogajanj o pristopu (januar 2014), kasneje pa tudi z odprtjem prve alineje 35. poglavja (december 2015). Po opravljeni analizi lahko sklepamo, da je bil na tem področju narejen največji napredek.

Po opravljeni analizi in gornjih ugotovitvah lahko odgovorim na v uvodu zastavljeno raziskovalno vprašanje. Rezultati opravljene analize kažejo na to, da je bilo več napredka narejenega pri dodatnih pogojih, ki so bili s strani EK postavljeni v SAA. Ugotavljam, da je glavni razlog ta, da sta bila na začetku ta dva dodatna pogoja težko dosegljiva, saj je bilo sodelovanje z ICTY zelo slabo, Kosovo pa je bilo videno kot srbsko ozemlje in Srbija sploh ni želela razmišljati ali debatirati o tem, da bi se Kosovo lahko osamosvojilo. Oba dodatna kriterija sta prišla do neke ključne točke, pri kateri so se stvari »obrnile na glavo« in se zelo izboljšale. Pri odnosih z ICTY vidim to ključno točko v prenehanju pogajanj o SAA, ki je bilo posledica nesodelovanja med Srbijo in ICTY. Potem ko je Srbija opazila, da brez sodelovanja z ICTY ne bo prišlo do podpisa SAA z EU, je začela zelo dobro sodelovati z ICTY in je v naslednjih štirih letih pred sodišče pripeljala preostale štiri glavne osumljence za vojne zločine, ki so bili do tedaj na prostosti in se skrivali. Medtem ko je imelo sodelovanje z ICTY eno ključno točko, je imelo reševanje kosovskega vprašanja dve ključni točki. Prva ključna točka je negativno vplivala na odnos, in sicer je bila to razglasitev neodvisnosti Kosova (17. februar 2008). Druga ključna točka, ki pa je kot zaenkrat kaže pozitivno vplivala na odnose med Srbijo in Kosovom, je bil prvi sporazum med državama, ki je bil dosežen aprila leta 2013. S temi ugotovitvami lahko potrdim tudi prvo hipotezo, in sicer, da je bil največji napredek Srbije izkazan pri izpolnjevanju dodatnih pogojev, saj so le-ti ključnega pomena pri podpisu SAA, ki je predpogoj za začetek pristopnih pogajanj. S tem, ko je Srbija dosegla dovolj dober napredek pri izpolnjevanju dodatnih pogojev, ki so del SAA, so se lahko odprla pristopna pogajanja s Srbijo.

Drugo hipotezo, ki se je glasila: Pri političnih kriterijih je bil storjen manjši napredek glede na to, da se lahko le-ti izpolnijo do konca pristopnih pogajanj, lahko po opravljeni raziskavi prav tako potrdim. V času pristopnih pogajanj lahko Srbija na tem področju naredi še veliko in lahko izpolni vse preostale politične kriterije za članstvo. Pri nekaterih kriterijih je že dosegla dovolj dober napredek, tako da so se nekatera poglavja že začasno zaprla, kar pa ne pomeni, da EU ne bo še naprej spremljala napredka Srbije na teh področjih. Med področja, kjer je

dosegla dovolj dober napredek, lahko štejem poglavje o znanosti in raziskovanju (25. poglavje) ter poglavje o izobraževanju in kulturi (26. poglavje).

V prihodnje mora Srbija vzdrževati dobre odnose s Kosovom in jih še nadgraditi z novimi sporazumi med državama, ki bi izboljšali odnos med njima. Po poročanju predsednika komisije Jeana Clauda Junckerja sta naslednji za pristop k EU prav Srbija in Črna gora, in sicer naj bi se to predvidoma zgodilo leta 2025 (European Western Balcans 2017). V naslednjih osmih letih ima Srbija še veliko dela, predvsem na področjih sodstva (imenovanje in razreševanje sodnikov) ter na področju parlamenta (nadzor parlamentarnih strank nad mandati svojih poslancev). Slednja sam vidim kot najbolj ključni težavi, ki se morata odpraviti v najkrajšem možnem času. Veseli me angažiranost EU pri dialogu med Prištino in Beogradom, predvsem nekdanje visoke predstavnice za SZVP Catherine Ashton in njene naslednice Federice Mogherini. Dobra angažiranost EU se mora nadaljevati tudi v prihodnje, saj se državi brez angažmaja in mediacije EU po mojem mnenju ne bosta uspeli dogovoriti med seboj. Pozitivna stvar v zadnjem času je predvsem ta, da se je septembra Kosovo po dveh letih odločilo, da bo naredilo korak naprej in ustanovilo skupnost srbskih občin na Kosovu, kar je bil tudi glavni očitek Srbije glede Kosova, saj Kosovo ni upoštevalo dogovora, ki sta ga državi sklenili avgusta leta 2015 (Srbija danas 2017). Kljub temu da se je sprva govorilo o priključitvi Srbije leta 2020 (Economic Times 2014), menim, da je nova ideja o priključitvi leta 2025 (Western Balcans 2017) precej bolj izvedljiva.

6 Literatura

Asocijacija/Zajednica srpskih opština na Kosovu – opšta načela/osnovni elementi – *Association/Community of Serb majority municipalities in Kosovo – general principles/main elements*. 2015. Podpisan v Bruslju 26. 8. 2015 s strani predstavnikov Kosova in Srbije. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/150825_02_association-community-of-serb-majority-municipalities-in-kosovo-general-principles-main-elements_en.pdf (15. september 2017).

Aljazeera Balkans. 2017. *Vučić: U oktobru nova faza unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*. Dostopno prek: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vucic-u-oktobru-nova-faza-unutrasnjeg-dijaloga-o-kosovu> (20. september 2017).

Barnes, Ian in Pamela Barnes. 2010. Enlargement. V *European Union politics third edition*, ur. Michelle Cini in Nieves Pérez-Solórzano Borrágán, 418–435. London: Oxford University press.

Beširević, Nataša in Ivana Cujzek. 2013. Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu – dosezi i ograničenja. *Croatian Political Science Review* 30(1): 155–179.

Bojinović Fenko, Ana. 2004. *Zahodni Balkan – Priložnost Slovenije v Evropski uniji*, diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- - - 2005. Geographical Proximity and Historical Experience as a Basis for Active Foreign Policy Strategy of Small European States-Cases of Austria and Slovenia regarding the Western Balcans. *Politics in Central Europe* 2005(1): 8–29.

Bojinović Fenko, Ana in Ana Urlič. 2015. Political Criteria vs. Political Conditionality: Comparative analysis of Slovenian and Croatian European Union accession processes. *Croatian International Relations Review* XXI (72)/2015: 107–137.

Bretherton, Charlotte in John Vogler. 2006. *The European Union as a global actor*. London in New York: Routledge.

Brionska deklaracija – *Brioni declaration*, podpisana s strani predstavnikov ES in predstavnikov Slovenije, Hrvaške, Srbije in Jugoslavije na Brionih 8. 7. 1991. Dostopna prek: <http://www.ucdp.uu.se/downloads/fullpeace/Yug%2019910712.pdf> (1. julij 2017).

Cameron, Fraser in Andreas Kintis. 2001. Southeastern Europe and European Union. *Southeastern and Black Sea Studies* 1(2): 94–112. Dostopno prek: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14683850108454640?needAccess=true> (3. avgust 2017).

Christoffersen, Poul Skytte. 2007. Preparation of the fifth enlargement. V *The accession story: The EU from Fifteen to Twenty-Five Countries*, ur. George Vassiliou, 24–33. New York: Oxford.

Deklaracija srečanja na vrhu med EU in Zahodnim Balkanom – *European Union-Western Balkan summit declaration*. Podpisana s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Makedonije, Črne gore in Srbije, predsednika Evropske komisije, generalnega sekretarja visokega predstavnika v regiji, specialnega predstavnika Združenih narodov na Kosovu, koordinatorja Pakta stabilnosti za JVE in visokega predstavnika za BIH, v Tesselonikih 21. 6. 2003. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (1. avgust 2017).

Daytonski sporazum – *Dayton agreement*. 1995. Podpisan v Daytonu s strani predstavnikov BIH, Hrvaške in SFRJ 14.12. Dostopno prek; <http://www.osce.org/bih/126173?download=true> (1. oktober 2017).

Dovžan, Gašper. 2009. Širitev Evropske unije. V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kanjč in Damjan Lajh, 390 – 395. Ljubljana : Uradni list.

DW. 2017. *S verom u „novu fazu“*. Dostopno prek: <http://www.dw.com/sr/s-verom-u-novu-fazu/a-40315259> (19. september 2017).

Economic Times. 2014. *Juncker to halt enlargement as EU commission head*. Dostopno prek: http://economictimes.indiatimes.com/articleshow/38427661.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (1. junij 2017).

European Western Balkans. 2017. *Juncker announced Strategy for successful accession of Serbia and Montenegro to the EU*. Dostopno prek: <https://europeanwesternbalkans.com/2017/09/14/juncker-announced-strategy-successful-accession-serbia-montenegro-eu/> (20. september 2017).

Evropska komisija. 2005. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1428_final_progress_report_cs_en.pdf (1. julij 2017).

- - - 2006a. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/sr_sec_1389_en.pdf (26. junij 2017).

- - - 2006b. *EU-Serbia relations*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/serbia/eu_serbia_and_montenegro_relations_en.htm (26. junij 2017).

- - - 2007. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf (26. junij 2017).

- - - 2008. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://www.eoi.at/d/EOI%20-%20Jahresberichte/Serbien/progress_report_2008.pdf (26. junij 2017).
- - - 2009. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://europa.rs/upload/documents/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf (25. junij 2017).
- - - 2010. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/sr_rapport_2010_en.pdf (3. november 2014).
- - - 2011. *Conclusions and Recommendations of the Commission's Opinions on the membership applications by Serbia*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_conclusions_2011_en.pdf (4. november 2014).
- - - 2012. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf (3. november 2014).
- - - 2013a. *Communication from the commission to the European parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges 2013–2014*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/strategy_paper_2013_en.pdf (3. november 2014).
- - - 2013b. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf (1. november 2014).
- - - 2014. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20140108-serbia-progressreport_en.pdf (2. november 2014).
- - - 2015a. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (26. junij 2017).
- - - 2015b. *Širitev: Širitev evropskih vrednot in standardov*. Dostopno prek: <https://publications.europa.eu/sl/publication-detail/-/publication/5c93a9e3-f5b7-4567-88aa-eea55451a0a1> (20. September 2017).
- - - 2016. *Poročilo o napredku Srbije*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/neighbourhood>

-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf (26. junij 2017).

- - - 2017. *Evropska sosedstva politika in širitvena pogajanja*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/> (1. september 2017).

Glenn, John K. 2003. EU Enlargement. V *European Union politics*, ur. Michelle Cini, 211–229. New York: Oxford University press.

Kajnič Lange, Sabina. 2008. *Razvoj evropske zunanje politike: od evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambne politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Keil, Soeren in Berndhard Stahl. 2014. Introduction: The Foreign Policies of the Post-Yugoslav States. V *The foreign policies of post-Yugoslav states: from Yugoslavia to Europe*, ur. Soeren Keil in Berndhard Stahl, 3–17. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Landaburu, Eneko. 2007. The need for enlargement. V *The accession story: The EU from Fifteen to Twenty-Five Countries*, ur. George Vassiliou, 17–23. New York: Oxford.

Laursen, Finn. 2013. *EU enlargement: current challenges and strategic choices*. Brussels: Lang.

Ministrstvo za zunanje zadeve. 2017. *Brdo-Brijuni proces*. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/2/zunanja_politika_in_mednarodno_pravo/zahodni_balkan/brdo_brijuni_proces/ (10. september 2017).

Mladenov, Mladen. 2014. An Orpheus Syndrome? Serbian Foreign Policy After the Dissolution of Yugoslavia. V *The foreign policies of post-Yugoslav states: from Yugoslavia to Europe*, ur. Soeren Keil in Berndhard Stahl, 147–171. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Pakt stabilnosti za Jugovzhodno Evropo – *Stability pact for Southeastern Europe*. Sprejet s strani Evropskega sveta 10. 6. 1999. Izvajati se je začel 30. 7. 1999. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8210-1999-INIT/en/pdf> (7. oktober 2017).

Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – *Treaty establishing the European Economic Community*, podpisana v Rimu 25. 3. 1957, s strani Francije, Italije, Nemčije in

držav Beneluxa, v veljavo stopila 1. 1. 1958. Dostopna prek: http://www.svz.gov.si/fileadmin/svz.gov.si/pageuploads/Primarna_zakonodaja/Rimski_pogodbiSL.pdf (1. julij 2017).

Pogodba o Evropski uniji – *Treaty on European Union*, kot jo spreminja Lizbonska pogodba, podpisana v Lizboni 13. 12. 2007, v veljavo je stopila 1. 12. 2009. Dostopna prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=SL> (1. julij 2017).

Poročilo o dosežkih Pakta stabilnosti – *Report on the achievements of the stability pact*, predstavljeno s strani posebnega koordinatorja pakta stabilnosti Boba Hombacha, šefom držav in vlad držav sodelujočih v Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) na vrhu v Istanbulu 18. in 19. 11. 1999. Dostopno prek: <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19991119-2.pdf> (1. september 2017).

Schimmelfennig, Frank in Ulrich Sedelmeier. 2005. Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe. V *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, ur. Frank Schimmelfennig in Ulrich Sedelmeier, 1–28. London: Cornell University press, Ithaca.

Sporočilo Evropske komisije o pripravljenosti Srbije in Črne gore za začetek pogajanj o SAA z Evropsko unijo – *Communication from the European commission on the preparedness of Serbia and Montenegro to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union*. 2005. Sprejeto v Bruslju s strani Evropske komisije 12. 4. 2005. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52005DC0476> (5. september 2017).

Srbija danas. 2017. *Priština formira zajednicu srbskih opština! Samoproglášeno Kosovo će ispoštovati obaveze prema Briselskom sporazumu*. Dostopno prek: <https://www.srbijadanas.com/vesti/info/pristina-formira-zajednicu-srpskih-opstina-samoproglaseno-kosovo-ce-ispostovati-obaveze-prema-2017-09-19> (19. september 2017).

Stahl, Bernhardt. 2013. Another “strategic accession”? The EU and Serbia (2000–2010). *Nationalities papers* 41(3): 447–468.

Steil, Benn in Susann L. Woodward. 1999. A European »New Deal« for the Balkans. *Foreign Affairs* 78(6): 95–105.

Stojanović, Jelena. 2013. EU political conditionality towards Serbia. V *European integration and transformation in the Western Balkans: europeanization or business as usual?* Ur. Erola Elbasani. London, New York: Routledge.

Svet Evropske gospodarske skupnosti. 1989. *Uredba sveta št. 3906/89*. Dostopno prek: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c5b0c3ee-c713-43d9-8737-48bcd9de74cb/language-en> (1. september 2017).

Svet Evropske unije. 2009. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17169-2009-REV-1/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2010. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17917-2010-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2011. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-18195-2011-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2012. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17604-2012-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2013. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-17838-2013-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2014. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16991-2014-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2015. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15356-2015-INIT/sl/pdf> (1. julij 2017).

- - - 2016. Sklep Sveta o širitvi in stabilizacijsko-pridružitvenem procesu. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15370-2016-REV-1/sl/pdf> (1. september 2017).

Regional Cooperation Council. 2017. South-East European Cooperation Process – SEEC. Dostopno prek: <http://www.rcc.int/pages/111/south-east-european-cooperation-process--seecp> (1. avgust 2017).

Rezler, Paulina. 2011. The Copenhagen criteria: Are they helping or hurting the European Union? *Touro International Law Review* 14(2): 390–411.

Noutcheva, Gergana. 2012. *European foreign policy and the challenges of Balkan accession: conditionality, legitimacy and compliance*. London, New York: Routledge.

Varnostni svet. 1992. S/RES/752/1992. Dostopno prek: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/11/IMG/NR001111.pdf?OpenElement> (20. september 2017).

Zaključna deklaracija srečanja v Zagrebu – *Zagreb Summit Final Declaration*. 2000. Sprejeta in podpisana s strani predstavnikov članic EU in predstavnikov Albanije, Zvezne republike Jugoslavije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške in Makedonije v Zagrebu 24. 11. 2000. Dostopna prek: <http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf> (1. september 2017).

Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2014. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Srbije, Hrvaške, Makedonije, Kosova, Slovenije, Črne gore, Nemčije, Francije in Evropske komisije v Berlinu, 28. 8. 2014. Dostopno prek: <https://www.bundesregierung.de/Content/EN/Pressemitteilungen/BPA/2014/2014-08-28-balkan.html> (1. avgust 2017).

Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2015. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Srbije, Hrvaške, Makedonije, Kosova, Slovenije, Črne gore, Nemčije, Francije, Italije, Avstrije, Evropske agencije za zunanje delovanje, Evropske komisije in mednarodnih finančnih institucij na Dunaju 27. 8. 2015. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/policy-highlights/regional-cooperation/20150828_chairmans_conclusions_western_balkans_summit.pdf (1. avgust 2017).

Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2016. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Avstrije, Nemčije, Italije, institucij EU in mednarodnih finančnih institucij v Parizu 4. 7. 2016. Dostopno prek: <http://cefta.int/wp-content/uploads/2016/04/Final-Declaration-by-the-Chair-of-the-Paris-Western-Balkans-Summit.pdf> (1. avgust 2017).

Zaključna deklaracija predsedujočega konferenci o Zahodnem Balkanu – *Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans*. 2017. Sprejeta s strani predstavnikov Albanije, Bosne in Hercegovine, Kosova, Makedonije, Črne gore, Srbije, Hrvaške, Slovenije, Avstrije, Nemčije, Italije, Francije, Velike Britanije, institucij EU in mednarodnih finančnih institucij v Trstu 12. 7. 2017. Dostopno prek: <https://europa.rs/trieste-western-balkans-summit-2017-declaration-by-the-italian-chair/?lang=en> (1. avgust 2017).